

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΚΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΚΑ
ΧΡΟΝΙΚΑ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΤΟΜΟΣ 2

ΑΡΓΟΣΤΟΛΙ

1977

ΤΟ ΜΕΤΟΧΙ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΟΥ ΤΑΦΟΥ ΣΤΗΝ ΚΕΦΑΛΟΝΙΑ

(τέλη 16ου αι.)

Ὁ τερματισμὸς τῆς κατοχῆς τῆς Παλαιστίνης ἀπὸ τοὺς Μαμελοῦκους καὶ ἡ κατάληψη τῶν Ἱεροσολύμων ἀπὸ τὸ σουλτάνο Σελίμ Α' ἀποτελοῦν, ὅπως εἶναι γνωστὸ, τὴν ἀφετηρία τῆς νέας ἱστορικῆς περιόδου τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων¹. Ὁ σουλτάνος ὄχι μόνον ἀνανέωσε τὰ προνόμια τοῦ ὀρθόδοξου πατριάρχου, ἀλλὰ ἀναγνώρισε καὶ τὴν κυριότητά του στὰ προσκυνήματα τῶν Ἁγίων Τόπων, ἀποκαθιστώντας συγχρόνως τὴν ἐλευθερία τῆς λατρείας². Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ἡ προσάρτηση τῆς Συρίας, τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Αἰγύπτου συνετέλεσε στὴν ἀποκατάσταση τῆς ἐλεύθερης ἐπικοινωνίας μὲ τὴν ὑπόλοιπη Ὄθωμανικὴ αὐτοκρατορία, διευκόλυνε τὴ διακίνηση καὶ τὶς ἐπαφῆς τῶν μοναχῶν τοῦ Ἁγίου Τάφου μὲ τὸν ὀρθόδοξο κόσμον καὶ ἔκανε δυνατὴ τὴν ἀποδημίαν προσκυνητῶν στὰ προσκυνηματικὰ κέντρα τῆς Παλαιστίνης³.

Ἡ σταδιακὴ ὅμως ἐγκατάσταση, ἀπὸ τὰ μέσα περίπου τοῦ 16ου αἰ., Λατίνων καὶ Ἀρμενίων κληρικῶν στὴν ἴδια περιοχὴ καὶ οἱ συνεχῶς αὐξανόμενες ἀπαιτήσεις κυριότητος τῶν προσκυνημάτων τὶς ὁποῖες προέβαλλαν, κατέληξαν σὲ ἓναν ὀξὺ ἀνταγωνισμὸ ἐπικρατήσεως μὲ συνέπειες πολιτικὰς καὶ ἰδίως οἰκονομικὰς.

---

1. ΧΡΥΣ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, Ἱεροσόλυμα καὶ Ἀλεξάνδρεια 1910, σ. 457. Γιὰ τὴν πτῶση τοῦ κράτους τῶν Μαμελοῦκων βλ. J. HAMMER, Histoire de l'Empire Ottoman, τ. 4, Παρίσι 1836, σ. 304· M. M. ZIADA, The fall of the Mamluks' 1516 - 1517, «Bulletin of the Faculty of Arts» (Cairo University), τ. 6 (1942), σσ. 1 - 36.

2. Μετάφραση τοῦ σχετικοῦ σουλτανικοῦ ὀρισμοῦ βλ. ΑΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ - ΚΕΡΑΜΕΩΣ, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας, τ. 3, σσ. 219 - 222 (φωτοαναστατικὴ ἐπανεκδόση, Βρυξέλλες 1963), καὶ ΧΡ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, ὁ.π., σσ. 457 - 459. Τὰ προνόμια ἀνανεώθηκαν καὶ ἀπὸ τὸν Σουλεῦμάν Κανουνί τὸ 1526 (Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ - ΚΕΡΑΜΕΩΣ, ὁ.π., τ. 4, σ. 498, καὶ ΧΡ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, ὁ.π., σ. 465).

3. ΧΡ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, ὁ.π., σσ. 463 - 464. Ἀπὸ τοὺς πρώτους ἐπισκέπτες τῶν Ἁγίων Τόπων ἦταν καὶ ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίας Α'. Γιὰ τὴν ἐπίσκεψή του καὶ τὴ σύνοδο ποὺ συγκλήθηκε στὰ Ἱεροσόλυμα μὲ τὴ συμμετοχὴ καὶ τῶν τριῶν ἄλλων πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς, μετὰ τὴν παράνομη ἐκπτώσή του ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸ θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ἱεροσολυμιάς, Ἱεροσόλυμα 1862, σ. υοθ'· ΧΡ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, ὁ.π., σ. 464, καὶ ΧΡ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗ, Χρονολογικὰ ζητήματα τῆς πατριαρχείας τοῦ Ἱερεμίου Α' (1522 - 1546), «Μηνεσόννη», τ. 1 (1967), σσ. 255 - 257.

Κάτω απ' αυτές τις πιεστικές συνθήκες ή 'Αγιοταφική αδελφότητα αναδιοργανώνεται και αρχίζει μια συστηματική έκστρατεια προς τις ὀρθόδοξες χώρες, τουρκοκρατούμενες ή μή, με σκοπό την εξεύρεση οικονομικῶν πόρων, πού ἦταν ἀπαραίτητοι ὄχι μόνο για τὴν ἐπιβίωσή της, ἀλλὰ και για τὴν ἀναχαίτιση ἰδιαίτερα τῶν Λατίνων, οἱ ὅποιοι διέθεταν για τὸ σκοπὸ αὐτὸ ἀφθονα οικονομικὰ μέσα ἐνισχυόμενοι πάντοτε ἀπὸ τὰ καθολικὰ βασιλεια τῆς Δύσης⁴.

Οἱ πατριάρχες Ἱεροσολύμων ἀπὸ τὸ 16ο ὡς καὶ τὸ 19ο αἰῶνα, ἰδιαίτερα μάλιστα σὲ περιόδους ὀξύνσεως τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, με ἐγκυκλίους πού ἀπευθύνουν πρὸς τοὺς «ἀπανταχοῦ ὀρθοδόξους», ἢ ἀναλαμβάνοντας οἱ ἴδιοι ταξίδια για συλλογὴ προσφορῶν (ζητεῖες), ἢ με τὴν ἀποστολὴ δραστηρίων κληρικῶν, τῶν «ταξιδιωτῶν», προκαλοῦν τὴ χαρακτηριστικὴ εὐαισθησία τῶν ὀρθοδόξων για τὰ προσκυνήματα τῆς Παλαιστίνης καὶ δημιουργοῦν τὶς προϋποθέσεις για τὴ σταδιακὴ οἰκονομικὴ ἐγκατάσταση τοῦ Πατριαρχείου τους σὲ ὅλες τὶς ὀρθόδοξες χώρες⁵. Ὁ θεσμὸς τῆς ζητείας στὴν περίπτωσι τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, πού φυσικὰ δὲν ἐξετάζεται ἐδῶ, εἶναι πολυδιάστατος καὶ οἱ ἐπιπτώσεις του ἔχουν μεγάλη σημασία για τὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ τῆς Τουρκοκρατίας⁶.

Ἐξί χρόνια μετὰ τὴν κατοχύρωση τῶν προνομίων τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, τὸ 1523, συναντᾶμε τὴν πρώτη γνωστὴ ὡς σήμερα δωρεά. Εἶναι ἡ δωρεά τοῦ Φιλίππου Φλάτρου ἀπὸ τὴν Κύπρο, ὁ ὁποῖος δωρίζει με ὄρους τὸ «χωρίον Τάλα», κοντὰ στὴν Πάφο, στὸν Ἅγιο Τάφο⁷. Τὸ 1550 βρίσκεται στὴν Κρήτη ὁ ἱερομόναχος τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Σάββα Γαβριήλ, ὁ ὁποῖος, μαζὶ με μὴ κατονομαζόμενους Κρητες, εἶναι ἐξουσιοδοτημένος νὰ

4. Χρ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, ὁ.π., σ. 466 κ.ἐξ.

5. Προβλήματα πού σχετίζονται με τὴν οἰκονομικὴ δραστηριότητα τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων καὶ με τὰ ὁποῖα ἀσχολοῦμαι ἀπὸ καιρό, θὰ ἐξεταστοῦν σὲ εἰδικὴ μελέτη.

6. Για τὸ θεσμὸ τῆς ζητείας, τὰ «ταξίδια» καὶ τοὺς «ταξιδιωτες» βλ. I. K. ΒΟΓΙΑΤΖΙΔΗ, Ταξιδιωτικαὶ ἐνθυμήσεις τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, «Ἀφιέρωμα εἰς Γ. Ν. Χατζιδάκι», Ἀθήνα 1921, σσ. 143 - 144· J. KABRDA, Le système fiscal de l'Église Orthodoxe dans l'Empire Ottoman, Brno 1969, σσ. 68 - 69· ΜΑΡΙΑΣ ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ - ΠΕΛΕΚΙΔΟΥ, Τέσσαρα ἀγνωστα ρωσικὰ ἐγγράφα ὑπὲρ τῆς ἐν Μήλω μονῆς τῆς Θεοτόκου, «Σύμμεικτα» τοῦ Κέντρου Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, τ. 1 (1966), σσ. 246 - 247· ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, Τὰ ρουμανικὰ ἐγγράφα τοῦ Ἀρχιεπίσκοπου τῆς ἐν Πάτρῳ μονῆς, ὁ.π., τ. 2 (1970), σσ. 263 - 264.

7. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ - ΚΕΡΑΜΕΩΣ, Ἀνάλεκτα... , τ. 2, σσ. 258 - 261. Πρὸβλ. καὶ Χρ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, ὁ.π., σ. 461. Φαίνεται ὅτι καὶ σημαντικὲς οἰκονομικὲς εἰσφορὲς συνεχίστηκαν νὰ στέλνονται ἀπὸ τὴν Κύπρο στὰ προσκυνήματα τῆς Παλαιστίνης, γιατί τὸ 1547 ὁ σουλτάνος Σουλεϊμάν Κανουνι με φερμάνι ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὴν καταβολὴ τελωνειακῶν δασμῶν τὶς δωρεὲς πού προέρχονται ἀπὸ τρία χωριά τῆς Κύπρου καὶ προορίζονται για τὴ Λαύρα τοῦ Ἁγίου Σάββα (Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ - ΚΕΡΑΜΕΩΣ, ὁ.π., τ. 4, σ. 461).

συλλέγει προσφορὲς καὶ νὰ παραλάβει ὡς πληρεξούσιος τῆς μονῆς τοῦ τὸ μετόχι ποὺ τυχὸν θὰ τῆς δώριζαν⁸. Τὸ ἴδιο ἔτος ἐμφανίζονται στὸν ἡγεμόνα τῆς Μόσχας Ἰβάν τὸν Τρομερὸ ἀπεσταλμένοι τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ, γιὰ νὰ ζητήσουν τὴ συνδρομὴ του γιὰ τὴν ἐπισκευὴ τῶν ναῶν τῶν Ἀγίων Τόπων ποὺ εἶχαν ὑποστεῖ ζημιὲς ἀπὸ σεισμούς⁹, ἐνῶ ἓνα ἔτος ἀργότερα, τὸ Νοέμβριο τοῦ 1551, ὁ βασιλεὺς τῆς Πολωνίας Σιγισμουῦνδος δίνει ἐντολὴ στοὺς ἄρχοντες τοῦ δουκάτου τῆς Λιθουανίας νὰ ἐπιτρέψουν σὲ ὁμάδα μοναχῶν τῆς ἴδιας μονῆς νὰ διαπεραιωθεῖ στὸ ἐχθρικό γι' αὐτοὺς ρωσικό ἔδαφος, μὲ σκοπὸ τὴ συλλογὴ οἰκονομικῶν εἰσφορῶν. Ἐπιπλέον τοὺς ἀπαλλάσσει προκαταβολικά ἀπὸ κάθε τελωνειακὸ δασμὸ κατὰ τὴν ἐπιστροφή τους¹⁰.

Ἡ προσπάθεια οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως τῶν Ἀγίων Τόπων ἐντείνεται κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πατριαρχείας τοῦ Σωφρονίου Δ' (1579 - 1608), ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία οἱ ἐπεμβάσεις τῶν λατίνων κληρικῶν ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα τὶς πρῶτες σοβαρὲς ἀπώλειες προσκυνημάτων καὶ τὴν αὐξήση τοῦ χρέους τῶν Ἀγιοταφιτῶν¹¹. Τὴν ἴδια περίοδο, καὶ ιδιαίτερα μέσα στὴ δεκαετία 1590 - 1600, μαρτυροῦνται καὶ οἱ παλιότερες γνωστὲς δωρεὲς μετοχιῶν. Τὸ 1593 δωρίζεται ἡ μονὴ Γρούια στὴ Βλαχία¹², ἐνῶ τὴν ἴδια ἐποχὴ μνημονεύεται ὡς

8. Τὸ σχετικὸ γράμμα τοῦ ἡγουμένου τῆς Λαύρας τοῦ Ἀγίου Σάββα Ἡσαΐα ἐξέδωσε ὁ ΑΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ - ΚΕΡΑΜΕΥΣ, ὅ.π., τ. 4, σσ. 104 - 105 (ἐπανεκδόση ἀπὸ ΙΩ. ΦΩΚΥΛΙΑΝΗ, Ἡ ἱερὰ Λαύρα Σάββα τοῦ Ἠγιασμένου..., Ἀλεξάνδρεια 1927, σσ. 528 - 529). Πρβλ. ΧΡ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, ὅ.π., σ. 474, καὶ Ζ. Ν. ΤΣΙΡΠΑΝΗ, Ὁ Ἰωάννης Πλουσιαδηνὸς καὶ ἡ σιναϊτικὴ ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ Κεφαλᾶ στὸ Χάνδακα, «Θησαυρίσματα», τ. 3 (1964), σσ. 21 - 22. Γιὰ τὶς σχέσεις τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἰδρυμάτων τῆς Παλαιστίνης μὲ τὴν Κρήτη στὰ μέσα τοῦ 15οῦ αἰ. βλ. Μ. Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑ, Βενετικὰ ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης τοῦ 14οῦ - 16οῦ αἰῶνος. (Πρωτοπαπάδες καὶ πρωτοψάλται Χάνδακος), Δ.Ι.Ε.Ε., τ. 15 (1961), σ. 185, ἔγγρ. 12 Α', καὶ σ. 186, ἔγγρ. 12 Γ'. Ζ. Ν. ΤΣΙΡΠΑΝΗ, ὅ.π., σσ. 19 - 21, ὅπου μνημονεύονται μετόχια ποὺ δὲν ὑπῆρχαν πιά τὸ 1550.

9. ΧΡ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, ὅ.π., σ. 475. Γενικότερα γιὰ τὶς σχέσεις τῶν πατριαρχῶν Ἱεροσολύμων μὲ τοὺς Ρώσους βλ. ΧΡ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Οἱ πατριάρχαι Ἱεροσολύμων ὡς πνευματικοὶ χειραγωγοὶ τῆς Ρωσίας κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα, Ἱεροσόλυμα 1907.

10. Κ. Α. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ, Ρωσικὰ περὶ Ἑλλήνων ἔγγραφα, «Παρνασσός», τ. 12 (1888), σσ. 250 - 252.

11. Γιὰ τὸν Σωφρόνιο Δ', πατριάρχου Ἱεροσολύμων, βλ. ΧΡ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Ἱστορία..., σσ. 481 - 487. Τ. Α. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, Μονὴ Φιλοσόφου, Ἀθήνα 1960, σσ. 241 - 248. Πρβλ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ἡ ἀρχιεπισκοπὴ Δημητσάνης καὶ Ἀργυροκάστρου, Ε.Ε.Β.Σ., τ. 20 (1950), σσ. 222 - 229.

12. ΧΡ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, ὅ.π., σ. 483. Γιὰ τὴν παραχώρηση μονῶν πρὸς τὸν Παναγίου Τάφο στὴ Μολδαβία καὶ τὴ Βλαχία, ιδιαίτερα στὴν ἐποχὴ τῆς πατριαρχείας τοῦ Δοσίθεου (1669 - 1707), βλ. J. V. DURA, Ὁ Δοσίθεος Ἱεροσολύμων καὶ ἡ προσφορὰ αὐτοῦ εἰς τὰς Ρουμανικὰς χώρας καὶ τὴν ἐκκλησίαν αὐτῶν, Ἀθήνα 1977, σσ. 97 - 116.

μετόχι τοῦ Ἁγίου Τάφου ἢ μονὴ Ἰωάννου Χρυσοστόμου τοῦ Κουτσοβένδη στὴν Κύπρο¹³.

Ἡ ἐπέκταση τῆς δραστηριότητος τῶν Ἁγιοταφιτῶν στὰ βενετοκρατούμενα Ἐπτανήσια δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρξε ὑπερβολικὰ δύσκολη. Ἡ θρησκευτικὴ πολιτικὴ τῶν Βενετῶν, μολονότι δὲν ἐνθαρρύνει τὴν ἐπικοινωνία τῆς ἐκεῖ Ἐκκλησίας μὲ τὸ Πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ παρὰ τὰ καταπιεστικὰ μέτρα ποὺ λαμβάνονται κατὰ καιροὺς ἐναντίον τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως, ἀκολουθεῖ μὲ διπλωματικὴ περίσκεψη τὴ μέση ὁδὸ ἀνοχῆς ἢ πολλὰς φορές καὶ ἐνισχύσεως τοῦ ὀρθόδοξου κλήρου¹⁴. Ἀκόμη καὶ ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία, ποὺ ἀποβλέπει στὴν ἐκκλησιαστικὴ καὶ δογματικὴ ἐξάρτηση τῶν Ἐπτανήσιων ἀπὸ τὴ Ρώμη, ἀναγκάζεται νὰ συμβιβαστεῖ μὲ τὸ καθεστῶς αὐτό. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἄλλωστε ἡ περίπτωσις τῆς βούλας τοῦ πάπα Λέοντα Γ' (1513 - 1521), ἡ ὁποία ἀναγνωρίζει τὸ ἀναφαίρετο τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων, χρημάτων καὶ σκευῶν τῶν ὀρθόδοξων ναῶν καὶ μοναστηριῶν¹⁵.

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ κλίμα δημιουργεῖται ἡ δυνατότητα ἐπικοινωνίας καὶ ἐγκαταστάσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἰδρυμάτων τῆς Ἀνατολῆς στὰ Ἰόνια νησιά. Εἰδικὰ μάλιστα γιὰ τὸν Πανάγιό Τάφο, στὰ μέσα τοῦ 17ου αἰ. ἡ Κέρκυρα, ἡ Λευκάδα, ἡ Κεφαλονιά, ἡ Ζάκυνθος καὶ ἡ Βενετία συγκροτοῦν τὸ «ταξίδιον τῆς Βενετίας», ποὺ ἀποτελεῖ μείζονα οἰκονομικὴ περιφέρεια, στὴν ὁποία ἐντεταλμένος ταξιδιώτης συλλέγει τίς προσφορὰς πρὸς αὐτόν¹⁶.

Γιὰ τὴν Κεφαλονιά εἰδικότερα, οἱ πληροφορίες γιὰ τὴν ὑπαρξὴ μετοχιοῦ ἐκεῖ ἦταν μέχρι σήμερα ἀσαφεῖς καὶ συγκεχυμένες. Μόνον ὁ Τσιτσέλης ἀναφέρει τὴ μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου ὡς μετόχι τοῦ Ἁγ. Τάφου, ἢ ὅπῃα ὅμως μνημονεύεται συγχρόνως καὶ ὡς πατρωνικὴ τῆς οἰκογένειας Κρασσά¹⁷. Ἡ ἀνεύρεσις ὅμως δύο ἐγγράφων ποὺ δημοσιεύονται παρακάτω, μαζὶ μὲ

13. ΙΩ. Π. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΟΥ, Ἡ ἱερὰ μονὴ τοῦ Χρυσοστόμου τοῦ Κουτσοβένδη καὶ τὰ ἱερὰ αὐτῆς κτίσματα, Λευκωσία 1958, σ. 57.

14. ΕΡΜΑΝΝΟΥ ΛΟΥΝΤΖΗ, Περὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς Ἐπτανήσου ἐπὶ Ἐνετῶν, Ἀθήνα 1856, σσ. 91 - 92. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Della condizione politica delle Isole Ionie sotto il dominio Veneto, Βενετία 1858, σσ. 359 - 361. Πρβλ. καὶ Δ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ, Αἱ ἱστορικὰ τύχαι τῆς Ἐπτανήσου καὶ ἡ διαμόρφωσις τοῦ Ἐπτανησιακοῦ πολιτισμοῦ, «Πρακτικὰ Τρίτου Πανιωνίου Συνεδρίου» (23 - 29 Σεπτεμβρίου 1965), τ. Β', Ἀθήνα 1967, σ. 363, Ν. Ι. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ, Τιμαριωτισμὸς καὶ ἐπίμορτος ἀγροληψία ἐν Ἐπτανήσῳ ἐπὶ Βενετοκρατίας, ὅ.π., σσ. 167 - 168.

15. Π. ΧΙΩΤΟΥ, Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα Ἐπτανήσου, τ. Γ', σ. 30· Ν. Ι. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ, ὅ.π., σ. 181.

16. Κώδ. Μετοχ. Παν. Τάφου Κωνσταντινουπόλεως 622, φ. 48^v (Αθ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ - ΚΕΡΑΜΕΩΣ, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, τ. 5, σ. 155).

17. ΗΛ. Α. ΤΣΙΤΣΕΛΗ, Κεφαλληνιακὰ Σύμμικτα, τ. Β', Ἀθήνα 1960, σσ. 241, 249 καὶ 362.

ἄλλες πληροφορίες ἀπὸ τὸ Τοπικὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τῆς Κεφαλονιάς καὶ ἀπὸ κατὰστικα τὰξιδιωτῶν ποὺ περιόδευσαν στὴν Κεφαλονιά, διαφωτίζουν τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἴδρυση καὶ τὴν τύχη τοῦ μετοχιοῦ αὐτοῦ.

Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1591 ὁ εὐγενὴς Αὐγουστίνος Κρασσᾶς, ἀπὸ τὸ Κάστρο Κεφαλληνίας, καὶ οἱ κληρονόμοι τοῦ Φραγκίσκου Κρασσᾶ, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς παρουσίας στὸ νησί τοῦ ἀγιοταφίτη ἱερομονάχου Μαξίμου, δωρίζουν στὸ Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων καὶ εἰδικότερα στὸ ναὸ τῆς Ἀναστάσεως τὸν πατρωνικό τους ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, ποὺ βρίσκεται ἀνάμεσα στὰ χωριὰ Ἰλλάροι καὶ Μιχαλιτσάτα, προικίζοντάς τον συγχρόνως μὲ ὀρισμένο ἀριθμὸ κτημάτων. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ὄχι μόνον εἶναι ἡ παλιότερη γνωστὴ μνεῖα σχέσεων τῆς Κεφαλονιάς μὲ τὸ Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, ἀλλὰ συγχρόνως ἀποτελεῖ καὶ τὴν πρώτη γνωστὴ δωρεὰ μετοχιοῦ στὰ Ἑπτάνησα πρὸς ἐκκλησιαστικὸ ἴδρυμα τῆς Ἀνατολῆς κατὰ τὴ διάρκειά τῆς Τουρκοκρατίας¹⁸.

Ἡ δωρεὰ αὐτὴ πρὸς τὸν Πανάγιο Τάφο ἐπικυρώθηκε μὲ νοταριακὴ πράξις ποὺ συντάχθηκε στὶς 2 Αὐγούστου τοῦ 1591 ἀπὸ τὸ νοτάριο Στεφανὴ Τσιμάρρα καὶ καταχωρίσθηκε στὸ βρέβιο τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου. Ὁ νοτάριος αὐτὸς εἶναι, ἀπ' ὅσο γνωρίζω, ἄγνωστος μέχρι σήμερα, καὶ πρέπει νὰ προστεθεῖ στὸν ἤδη δημοσιευμένο κατάλογο τῶν νοταρίων τῆς Κεφαλονιάς¹⁹. Ὅπως συμπεραίνεται ἀπὸ τὸ ἔγγραφο τῆς δωρεᾶς, ὁ Στεφανὴς Τσιμάρρας ἀσκοῦσε τὸ νοταριακὸ λειτούργημα στὴν περιοχὴ τοῦ Κάστρου τὸ 1591. Μνεῖα τοῦ ὀνόματός του καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Ζογζι συναντοῦμε τὸ Μάρτιο τοῦ 1593²⁰, ἐνῶ τέσσερα χρόνια ἀργότερα, τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1597, μνημονεύεται δυὸ φορὲς στὸ κείμενο τῆς διαθήκης τοῦ Αὐγουστίνου Κρασσᾶ, τὴν πρώτη ὡς

18. Τὸ μετόχι τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τῆς Πάτμου στὴ Ζάκυνθο ἰδρύεται τὸ 1650 (ΕΡΑΣ Λ. ΒΡΑΝΟΥΣΗ, "Ἐνα μετόχι τῆς μονῆς Πάτμου στὴ Ζάκυνθο, «Πρακτικὰ Τρίτου Πανιωνίου Συνεδρίου», τ. Α', σ. 36· ΝΤΙΝΟΥ ΚΟΝΟΜΟΥ, "Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης καὶ Εὐαγγελιστὴς τῆς Πάτμου. (Ἀνέκδοτα κείμενα τοῦ μετοχιοῦ τῆς μονῆς Πάτμου στὴ Ζάκυνθο), «Ἑπτανησιακὰ Φύλλα», τ. 7 (1969-1970), σσ. 75-76), ἐνῶ τὸ μετόχι τῆς μονῆς Σινᾶ στὸ ἴδιο νησί ἰδρύεται τὸ 1675 (Λ. Χ. ΖΩΗ, Ναὸς καὶ μονὴ ἐν Ζακύνθῳ μετόχιον τῆς ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει τοῦ Σινᾶ μονῆς τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης, «Κρητικὰ Χρονικά», τ. 9, 1955, σσ. 512-513). Γιὰ τὶς σχέσεις, γενικότερα, Ζακύνθου καὶ Παν. Τάφου βλ. Λ. Χ. ΖΩΗ, "Ὁ Ἅγιος Τάφος καὶ ἡ Ζάκυνθος, «Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος», τ. 4 (1909), σ. 253-261, καὶ ΑΝΩΝΥΜΟΥ, "Ἐνα ἀνέκδοτο γράμμα τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων πρὸς τὸν μητροπολίτη Ζακύνθου, «Ἑπτανησιακὰ Φύλλα», τ. 6 (1968), σσ. 69-71.

19. Α. ΣΙΦΩΝΙΟΥ-ΚΑΡΑΦΑ, Μ. ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ, Σ. Ν. ΤΡΩΪΑΝΟΥ, Τὸ Νοταριακὸν Ἀρχεῖον Κεφαλληνίας, «Ἐπετηρὶς τοῦ Κέντρου Ἑρευνῆς τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου» τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τ. 16-17 (1969-1970), σ. 41 κ.ἐξ. (στὸ ἐξῆς: Τ.Ι.Α.Κ., Νοταριακὸ Ἀρχεῖο).

20. Στὸ Α' Βιβλίον Πρακτικῶν τοῦ Συμβουλίου τῆς Κοινότητος Κεφαλονιάς, φ. 2ν. (Τὴν πληροφορία χρωστῶ στὸ συνάδελφο Ν. Γ. Μοσχονά, ποὺ ἐτοιμάζει τὴν ἐκδόσὴν του).

νοτάριος - συντάκτης τῆς παραπάνω δωρεᾶς (ἔγγραφο Β', στ. 41 - 42) καὶ τῆ δευτέρῃ ὡς ὀφειλέτης 60 δουκάτων στὴν Κάμαρα τῆς Κεφαλονιάς (ἔγγραφο Β', στ. 68 - 69).

Ἡ δωρεὰ τοῦ μετοchioῦ φαίνεται ὡς ἀποτέλεσμα κοινῆς ἀποφάσεως τοῦ εὐγενοῦς Αὐγουστίνου Κρασᾶ καὶ τῶν κληρονόμων τοῦ Φραγκίσκου Κρασᾶ, ποὺ εἶναι καὶ συνιδιοκτῆτες τῶν περισσότερων κτημάτων τὰ ὅποια δωρίζουν μαζί μὲ τὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου στὸν Πανάγιο Τάφο. Ἄν ὁ Αὐγουστίνος καὶ ὁ Φραγκίσκος Κρασᾶς ἦταν ἀδελφια, δὲν ἀναφέρεται στὰ δύο ἔγγραφα, οὔτε εἶναι γνωστὸ ἀπὸ ἄλλες μαρτυρίες. Πάντως ἡ πρωτοβουλία γι' αὐτὴν τὴν ἐνέργεια φαίνεται νὰ προῆλθε ἀπὸ τὸν Αὐγουστίνου Κρασᾶ, ὁ ὁποῖος δωρίζει καὶ κτήματα ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ του περιουσία, ἐνῶ πολλές φορὲς μνημονεύονται τὰ ὀνόματα μελῶν τῆς οἰκογενείας του. Ἄλλωστε ὁ ἴδιος στὴ διαθήκη του, ἐπιβεβαιώνοντας τὴ δωρεὰ τοῦ μετοchioῦ, ἀναφέρει μόνον τὸν ἑαυτό του ὡς δωρητῆ.

Γιὰ τὸν ἴδιο τὸν Αὐγουστίνου Κρασᾶ ὑπάρχουν ἐλάχιστες πληροφορίες²¹. Τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1584 ἀναφέρεται ὡς ὀφειλέτης 30 τσεκινιῶν στὸ συγγενὴ του Χριστόφορο Κρασᾶ²², ἐνῶ τὸ 1597 τὸ χρέος του πρὸς τὸν ἴδιον ἀνερχόταν σὲ 100 δουκάτα. Πρέπει πάντως νὰ ἦταν κάτοχος σημαντικοῦ ἀριθμοῦ κτημάτων στὴν περιοχὴ τῆς Λιβαθῶς καὶ τῆς Παλικῆς.

Γιὰ τὴν παρουσία τοῦ ἱερομονάχου τοῦ Παναγίου Τάφου Μαξίμου, ὁ ὁποῖος δὲν μᾶς εἶναι γνωστὸς ἀπὸ ἄλλοῦ, μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς ταξιδιωτὲς ποὺ συνέλεξαν ἐράνους στὴν περιοχὴ ἐκεῖνη γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Ἄλλωστε εἶναι γνωστοὶ τέτταροι ταξιδιωτὲς στὴν Κεφαλονιά καὶ σὲ μεταγενέστερους χρόνους: τὸ 1660 ὁ ἱερομόναχος Ζωσιμᾶς καὶ τὸ 1720 - 1725 ὁ ἱερομόναχος Γαλακτίων, τῶν ὁποίων μάλιστα σώζεται καὶ τὸ κατάστιχο στὸ ὅποιο ἀνέγραφαν τὰ ὀνόματα τῶν δωρητῶν κάθε περιοχῆς ποὺ ἐπισκέπτονταν²³.

Ὡς μοναδικὸς ἄρτος στὴ δωρεὰ τίθεται ἡ παρουσία ἑνὸς ἀγιοταφίτη κλη-

21. Τὸ ὄνομα Κρασᾶς μνημονεύεται ἤδη στὸ Πρακτικὸ τῆς Λατινικῆς Ἐπισκοπῆς Κεφαλληνίας τοῦ 1264 (ἔκδ. Θ. ΤΖΑΝΝΕΤΑΤΟΥ, Ἀθήνα 1965, σ. 35, στ. 83, σ. 56, στ. 399, σ. 63, στ. 511, καὶ σ. 67, στ. 577). Πληροφορίες σχετικὲς μὲ τὴν ἱστορία τῆς οἰκογενείας βλ. Γ. Η. ΠΕΝΤΟΓΑΛΟΥ, Χριστόφορου ἢ Χριστόδουλου Κρασᾶ διαθήκη (1584) καὶ ἀκύρωσή της (1589), «Κεφαλληνιακά Χρονικά», τ. 1 (1976), σ. 144.

22. Γ. Η. ΠΕΝΤΟΓΑΛΟΥ, ὁ.π., σ. 149, στ. 48.

23. Κώδ. Μετοχ. Παν. Τάφου Κωνσταντινουπόλεως 543 («Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη», τ. 5, σσ. 107 - 109). Ὁ Γαλακτίων χρησιμοποίησε τὸ κατάστιχο τοῦ Ζωσιμᾶ, καταχωρίζοντας τὶς ἐγγραφές του στὰ λευκὰ φύλλα τοῦ κώδικα. Παρόμοιο κατάστιχο (ὁ ὑπ' ἀριθ. 324 κώδ. τοῦ Μετοχ. Παν. Τάφου Κωνσταντινουπόλεως), ἀναφερόμενο στὴν περιοχὴ τοῦ Πόντου, περιέγραψε ὁ Ν. Α. ΒΕΗΣ, Ἀφιερῶματα καὶ λειτουργικαὶ συνδρομαὶ Τραπεζουντίων καὶ ἄλλων Ποντίων ὑπὲρ τοῦ Παναγίου Τάφου κατ' ἀναγραφὰς Ἱεροσολυμιτικοῦ κώδικος, «Ἀρχεῖον Πόντου», τ. 14 (1949), σσ. 124 - 160.

ρικοῦ, ὁ ὁποῖος θὰ εἶναι ἐπιφορτισμένος μὲ τὰ πνευματικὰ καὶ διαχειριστικὰ καθήκοντα τοῦ μετοchioῦ. Σὲ περίπτωση ὅμως μακρῆς ἀπουσίας του ἔχουν τὸ δικαίωμα οἱ δωρητὲς καὶ οἱ ἀπόγονοί τους νὰ διορίζουν αὐτοὶ ἕναν ἱερομόναχο ὡς ἐφημέριο. Φαίνεται ὅτι μέχρι τὸ 1597 δὲν εἶχε ἐγκατασταθεῖ ἁγιοταφίτης κληρικός, γιατί ὁ Αὐγουστίνος Κρασσᾶς στὴ διαθήκη του ὀρίζει, ἐὰν δὲν ἐμφανισθοῦν μοναχοὶ ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα, ὁ ναὸς καὶ ἡ ἀκίνητη περιουσία του νὰ περιέλθουν στὸ γιοῦ του καὶ κληρονόμο του Φιεραβάντε. Ὁ ὅρος αὐτὸς τῆς διαθήκης ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς ὅρους τῆς δωρεᾶς καὶ πρέπει νὰ μὴν ἐκτελέστηκε, γιατί πολὺ ἀργότερα, τὸ 1776, ὅποτε ἔχουμε σαφὴ μαρτυρία γιὰ τὴν παρουσία ἁγιοταφίτη στὸ μετόχι, τοῦ Χρύσανθου Νέγρη, αὐτὸ ἀνήκει στὴν οἰκονομικὴ δικαιοδοσία τοῦ Παναγίου Τάφου²⁴.

Γιὰ τὴ μετέπειτα τύχη τοῦ μετοchioῦ ἐλάχιστα εἶναι γνωστά. Πιθανὸν μιὰ εἰδικὴ ἔρευνα στὸ Τοπικὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τῆς Κεφαλονιάς νὰ ἀπέδιδε περισσότερα στοιχεῖα.

Τὸ 1660 ὁ ταξιδιώτης ἱερομόναχος Ζωσιμᾶς ἀναφέρει στὸ κατάστιχό του ὅτι «ἔλαβα ἀπὸ τὸν πνευματικὸν κὺρ Φιλάρετον ἀπὸ τὸ μετόχιον τὸν Ἅγιον Ἀντώνιον γροσία δύο»²⁵. Στὴν ἐγγραφὴ αὐτῆ, ἐνῶ ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος ἀναφέρεται σαφῶς ὡς μετόχι, δὲν διευκρινίζεται ἂν ὁ Φιλάρετος εἶναι ἁγιοταφίτης ἢ ἐφημέριος διορισμένος ἀπὸ τὴν οἰκογένεια Κρασσᾶ. Πάντως τὸ ποσὸ τῶν δύο γροσιῶν πού προσφέρει εἶναι προσωπικὴ του εἰσφορά καὶ ὅπωςδήποτε δὲν ἔχει καμία σχέση μὲ τὰ ἔσοδα ἀπ' τὴν ἐκμετάλλευση τῶν κτημάτων τοῦ μετοchioῦ.

Στὸ ἴδιο κατάστιχο ὁ Ζωσιμᾶς ἀναφέρει καὶ τὰ ὀνόματα τῶν λαϊκῶν ἐπιτρόπων τοῦ Παναγίου Τάφου σὲ διάφορες πόλεις καὶ περιοχὲς τῆς Κεφαλονιάς²⁶. Ἔτσι τὸ 1660 μνημονεύονται ὡς ἐπίτροποι ὁ Φλώριος Δελαδετζίμας τοῦ Ἀγγελου καὶ ὁ Νικολὸς Πελίκας τοῦ Ἀντωνίου στὸ Ἀργοστόλι καὶ ὁ Στεφανῆς Καββαδίας τοῦ Δήμου στὴν Ἐρισσὸ· τὸ 1664 στὸ Κάστρο τῆς Κεφαλονιάς ὁ Ἀναστάσης Ἀννίος τοῦ Ἡλία καὶ στὸ Ληξούρι ὁ Μανώλης Τυπάλδος τοῦ Ἰωάννου καὶ ὁ Ἀναστάσης Περγλιγγῆς τοῦ Ματιοῦ. Ἀντίθετα ἀπ' ὅ,τι θὰ περίμενε κανεὶς, τὸ ὄνομα τῶν Κρασσάδων δὲν ἐμφανίζεται στὸ κατάστιχο ἀνάμεσα στοὺς ἐπιτρόπους ἢ ἀκόμη καὶ στοὺς χορηγοὺς τοῦ Παναγίου Τάφου. Τὸ 1709 ὅμως μνημονεύονται ὡς «ροικοκυραῖοι» καὶ «προκοουρατόροι» τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου²⁷, ἐνῶ δὲν ὑπάρχει πάλι καμιά ἐγγραφὴ μὲ τὸ ὄνομά τους στίς καταχωρίσεις τοῦ ἱερομόναχου Γαλακτίωνα τὸ 1721 μὲ 1725.

Τὸ 1736 ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος εἶναι μονή. Σύμφωνα μὲ ἀνέκδοτη συμβο-

24. ΗΛ. ΤΣΙΤΣΕΛΗ, ὁ.π., τ. Β', σ. 249 καὶ 362.

25. Κώδ. Μετοχ. Παν. Τάφου Κωνσταντινουπόλεως 548, φ. 116^v.

26. Ὁ.π., φφ. 58 - 61 καὶ 98^v - 100.

27. ΗΛ. ΤΣΙΤΣΕΛΗ, ὁ.π., τ. Β', σ. 249 καὶ 362.

λαιογραφική πράξη τοῦ νοτάριου Χριστόδουλου Μάνεση τῆς 8 Ὀκτωβρίου 1736, ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Διονύσιος Βουτζινᾶς καὶ οἱ ἐπίτροποι Γιάννης καὶ Ἀντώνης Κρασσᾶς πακτώνουν ἓνα χωράφι τῆς μονῆς στους Λάσκαρη καὶ Μικέλη Ρουχοτὰ γιὰ 20 λίτρες σιτάρι τὸ χρόνο²⁸. Μὲ τὸ ἔγγραφο αὐτὸ μοιολογῶντι ἐπιβεβαιώνεται ἡ παρουσία ἡγουμένου στὴ μονὴ καὶ ἡ ιδιότητα μελῶν τῆς οἰκογένειας Κρασσᾶ ὡς ἐπιτρόπων («προκουρατόρου» καὶ «νοικοκυραῖο»), δὲν ἀφήνεται πούθενά νὰ νοηθεῖ ὅτι ἡ μονὴ ἀνήκει στὸν Πανάγιο Τάφο. Μόνο τὸ 1776 καὶ 1777, ὅπως ἀναφέρθηκε πρὶ πάντων, ὑπάρχει σαφὴς μαρτυρία παρουσίας ἀγιοταφίτη, τοῦ ἱερομονάχου Χρύσανθου Νέγρη, ὁ ὁποῖος ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ὑπογράφει ἀπόδειξη εἰσπράξεων γιὰ λογαριασμὸ τῆς μονῆς, γεγονὸς ποὺ ἐπιβεβαιώνει τὴ διοικητικὴ καὶ οἰκονομικὴ τῆς ἐξάρτηση ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων²⁹. Δὲν εἶναι γνωστὸ ὅμως ἂν ὁ Χρύσανθος Νέγρης ἦταν διορισμένος ἡγούμενος τῆς μονῆς ἢ ἀπλῶς διερχόμενος ταξιδιώτης γιὰ τὴ συνήθη ζητεία.

Ἡ τελευταία μνεῖα τῆς μονῆς βρίσκεται σὲ ἐπίσημο πῖνακα προσωπικοῦ καὶ προσόδων τῶν μονῶν τῆς Κεφαλονιάς τοῦ 1805, ὅπου ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος ἀναφέρεται ὡς πατρωνικὴ μονὴ τῆς οἰκογένειας Κρασσᾶ ἢ τοῦ Ἁγίου Τάφου, μὲ ἐτήσια ἔσοδα 168 πιάστρες, ἀλλὰ χωρὶς προσωπικὸ³⁰.

Ἡ πενιχρότητα τῶν πληροφοριῶν γύρω ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ μετοχιοῦ καὶ ἡ ἀντιφατικότητά τους σχετικὰ μὲ τὴν ἐξάρτησή του ἀπὸ τὸν Πανάγιο Τάφο δημιουργοῦν τὴν ἀνάγκη νὰ ἐξεταστεῖ τὸ νομικὸ καθεστῶς ἰδιοκτησίας κάτω ἀπὸ τὸ ὅποιο βρισκόταν.

Ἡ βενετικὴ διοίκηση, μὲ νομοθετικὰ διατάγματα ποὺ ἐξέδιδε κατὰ καιροὺς, καθόριζε τοὺς κανόνες λειτουργίας τῶν ναῶν καὶ μονῶν στὰ Ἴονια νησιά. Οἱ κανόνες αὐτοὶ κωδικοποιήθηκαν ἀπὸ τὸ Γενικὸ Προβλεπτὴ τῆς Θαλάσσης Αὐγουστίνου Sagredo μὲ διάταγμα ποὺ ἐκδόθηκε στίς 26 Αὐγούστου τοῦ 1754, τὸ ὁποῖο ρύθμιζε καὶ παρίωνε μιὰ κατάσταση ποὺ ὕφιστατο ἀπὸ πολλὰ χρόνια³¹. Σύμφωνα μ' αὐτὸ οἱ ναοὶ ποὺ ἀνεγέρθηκαν ἀπὸ ἰδιῶτες καὶ προκίστηκαν ἀπὸ τοὺς ἴδιους μὲ κτηματικὴ περιουσία, ὑπάγονταν στὸ καθεστῶς τῆς ἰδιωτικῆς πατρωνίας (juspatronato privato). Οἱ πάτρωνες τέτοιων ναῶν δὲν εἶχαν κανένα δικαίωμα κυριότητος πάνω στὸ ναὸ καὶ τὰ κτήματά του,

28. Τ.Ι.Α.Κ., Νοταριακὸ Ἄρχεῖο, νοτάριος Χριστόδουλος Μάνεσης, 352 (Φ.Μ 24), βιβλίο συμβολαίων 1736 - 1738, φ. 50.

29. ΗΛ. ΤΣΙΤΣΕΛΗ, ὁ.π., τ. Β', σ. 249 καὶ 362.

30. ΗΛ. ΤΣΙΤΣΕΛΗ, ὁ.π., τ. Β', σ. 241.

31. G. POJAGO, Le leggi municipali delle Isole Jonie dall'anno 1386 fino alla caduta della Repubblica Veneta, τ. 2, Κέρκυρα 1848, σσ. 157 - 170. Μετάφραση ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ κείμενο βλ. στοῦ Κ. Γ. ΜΑΧΑΪΡΑ, Ναοὶ καὶ μοναὶ τῆς Λευκάδος, Ἀθήνα 1957, σσ. 26 - 35 (οἱ διατάξεις γιὰ τοὺς ναοὺς) καὶ σσ. 220 - 226 (οἱ διατάξεις γιὰ τὰ μοναστήρια).

ἦταν ἀπλῶς διαχειριστὲς τῶν εἰσοδημάτων καὶ τὰ προνόμιά τους ἦσαν μόνον ἠθικά. Γιὰ τὸν ἔλεγχο τῆς διαχειρίσεως τῶν πατρῶνων διορίζονταν δύο ἐπίτροποι μὲ ἕξαετῆ θητεία, οἱ ὅποιοι κάθε χρόνο ἀπέδιδαν λογαριασμὸ γιὰ τὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα τοῦ ναοῦ. Τὸ τυχὸν πλεόνασμα ἀπὸ τὰ ἔσοδα ἔπρεπε νὰ διατεθεῖ γιὰ τὰ ἕκτακτα ἔξοδα τοῦ ναοῦ ἢ τῆς μονῆς³².

Μέχρι τὸ 1591 ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος εἶναι ἰδιωτικὸς ναὸς τῆς οἰκογένειας Κρασαῖ, ὁπότε, μὲ τὴ γνωστὴ δωρεὰ καὶ τὴν παραχώρηση κτηματικῆς παρουσίας, μετατρέπεται σὲ μετόχι τοῦ Παν. Τάφου. Ἡ ἀπουσία ὅμως ἀγιοταφίτη ἀντιπροσώπου γιὰ μεγάλα χρονικὰ διαστήματα ἀναγκάζει τοὺς ἀπογόνους τῶν δωρητῶν νὰ ἀσκήσουν τὸ δικαίωμα ποὺ ἔχουν βάσει τῆς διαθήκης, νὰ διορίζουν δηλαδὴ ἐφημέριο στὸ ναὸ, καὶ ἀργότερα ἡγούμενο, γιὰ τὶς πνευματικὲς ἀνάγκες τοῦ μετοchioῦ, ἐνῶ οἱ ἴδιοι ἐνεργοῦν ὡς πάτρωνες, ἀφοῦ εἶναι ἄλλωστε καὶ οἱ δωρητές. Κάτι ἀντίστοιχο συμβαίνει καὶ μὲ τὸ μετόχι τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης τῆς μονῆς Σινᾶ στὴ Ζάκυνθο, ὅπου ὁ δωρητὴς Γρηγόριος Σαβόγιας παραμένει «ἐπίτροπος» καὶ «προκουρατόρος» καὶ μετὰ τὴ δωρεά, ἀπολαμβάνοντας τὰ ἠθικά του δικαιώματα σύμφωνα μὲ τὸ πατρωνικὸ δίκαιο³³. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο στὴ συμβολαιογραφικὴ πράξη πακτώσεως κτήματος τῆς μονῆς τοῦ 1736, γιὰ τὴν ὁποία ἐγινε λόγος παραπάνω, οἱ Γιάννης καὶ Ἀντώνιος Κρασαῖ πρέπει νὰ ὑπογράφουν ὡς «προκουρατοροὶ» καὶ «νοικοκυραῖοι». Ὁ δὲ μνημονεῦμενος ὡς ἡγούμενος Διονύσιος Βουτζινᾶς πιθανὸν νὰ ἦταν κληρικὸς διορισμένος ἀπὸ τὴν οἰκογένεια Κρασαῖ χωρὶς νὰ ἔχει καμιὰ σχέση μὲ τὴν Ἀγιοταφικὴ Ἀδελφότητα³⁴.

Ὡς διοικητικὸ καὶ πνευματικὸ κέντρο ἡ ἀδελφότητα τοῦ Παν. Τάφου θὰ διατηροῦσε τὴν ἐπαφή μὲ τὸ μετόχι τῆς Κεφαλονιάς μὲ τὴν περιοδικὴ παρουσία τῶν ταξιδιωτῶν. Τέτοιοι ταξιδιώτης, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Ζωσιμὰ καὶ τὸ Γαλακτιώνα, ἀναφέρεται καὶ τρίτος, ὁ Παῖσιος ἀπὸ τὴ Μῆλο, ὁ ὁποῖος μὲ βοηθὸ τὸν Κεφαλονίτη μοναχὸ Νεκτάριο διορίστηκε ἀπὸ τὸν πατριάρχη Ἱεροσολύμων Δοσίθεο ὑπεύθυνος στὸ «ταξίδιον τῆς Βενετίας»³⁵. Ἄν καὶ τὸ κατάστιχο ποὺ θὰ τηροῦσαν δὲν σώθηκε, πρέπει νὰ θεωρεῖται βέβαιο ὅτι θὰ παρέμειναν γιὰ ἀρκετὸ χρονικὸ διάστημα στὴν Κεφαλονιά γιὰ ζητεία³⁶. Στὴν περίπτωσι ὅμως τῶν δύο πρώτων μποροῦμε νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ὁ Ζωσιμᾶς περιοδεύει στὴν Κεφαλονιά ἀπὸ τὸ 1660 μέχρι τὸ 1664, μὲ μικρὰ διαλείμματα ἀπουσίας

32. Κ. Γ. ΜΑΧΑΙΡΑ, ὁ.π., σσ. 30 - 32.

33. Λ. Χ. ΖΩΗ, Ναὸς καὶ μονὴ ἐν Ζακύνθῳ..., ὁ.π., σ. 518.

34. Βλ. προηγούμενη σελίδα, σημ. 28.

35. ΑΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ - ΚΕΡΑΜΕΩΣ, Ἀνάλεκτα..., τ. 4, σ. 53.

36. Ὁ συνήθης χρόνος παραμονῆς τῶν «ταξιδιωτῶν» στὴν περιφέρεια ποὺ τοὺς διορίζει ὁ πατριάρχης ἦταν τρία χρόνια (Κώδ. Μετ. Π. Τάφου Κωνσταντινουπόλεως 622, φ. 40^v, ΑΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ - ΚΕΡΑΜΕΩΣ, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, τ. 5, σ. 154, ἀρ. 27).

κατά τὰ ὁποῖα περιόδευσε στήν Κέρκυρα καί τή Βενετία, ἐνῶ ὁ Γαλακτίων ἀπό τὸ 1721 μέχρι τὸ 1725, μὲ ὀρισμένο χρονικὸ διάστημα παραμονῆς στήν Κέρκυρα, τοὺς Παξοὺς, τὴν Ἰθάκη καί τὴ Ζάκυνθο. Ἡ τετραετής τουλάχιστον παραμονή τους στήν Κεφαλονιά δὲν ἐξηγεῖται παρὰ μόνο μὲ τὸ ὅτι οἱ ταξιδιωτὲς θὰ διέμεναν στὸ μετόχι τοῦ Ἀγ. Ἀντωνίου, μιὰ καί δὲν ὑπάρχουν ἄλλα μετόχια τοῦ Παν. Τάφου στὰ ὑπόλοιπα Ἐπτάνησα. Τὸ ἂν θὰ ἀσκοῦσαν συγχρόνως χρέη προϊσταμένου τοῦ μετοχιοῦ, δὲν εἶναι γνωστό, πάντως θὰ διεκπεραίωναν τὶς οικονομικὲς ὑποθέσεις του, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ περίπτωση τοῦ Χρύσανθου Νέγρη τὸ 1776 καί 1777. Στὸ κατάστιχο τῶν δύο ταξιδιωτῶν, ὅπως ἄλλωστε καί σὲ ὅλα τὰ σωζόμενα κατάστιχα αὐτοῦ τοῦ εἴδους, δὲν ἀναφέρονται καθόλου τέτοιες δραστηριότητες, γιὰτὶ περιέχει ἀποκλειστικὰ καταγραφή δωρεῶν καί ὀνομάτων προσώπων γιὰ χάρη τῶν ὁποίων θὰ πρέπει νὰ τελεστοῦν εἰδικὲς ἐκκλησιαστικὲς ἀκολουθίες στὰ Ἱεροσόλυμα.

Τὸ ὅτι δὲν στέλνεται ἀπὸ τὸν πατριάρχη ἡγούμενος εἰδικὰ γιὰ τὸ μετόχι αὐτό, μπορεῖ ἴσως νὰ ἐξηγηθεῖ καί ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ οικονομικὴ του ἐπιφάνεια εἶναι πολὺ περιορισμένη. Στὴν καταγραφή προσωπικοῦ καί προσόδων τῶν μονῶν τοῦ 1805 ποὺ ἀναφέρθηκε παραπάνω, τὸ ἐτήσιο εἰσόδημα τοῦ Ἀγίου Ἀντωνίου ἦταν μόνο 168 πιάστρες καί εἶναι στήν ἴδια κλίμακα μὲ ἐκεῖνο τῶν ἄλλων ἰδιωτικῶν ἢ πατρωνικῶν μονῶν, ἐνῶ τὸ εἰσόδημα τῶν μονῶν ποὺ ὑπάγονταν στὴ δικαιοδοσία τῆς τοπικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς ἔφθανε τὰ 1845 πιάστρα (μονὴ Ἀγ. Ἀνδρέα Μηλαπιδιάς) ἢ ἀκόμη καί τὰ 7751 πιάστρα (μονὴ Ἀγ. Γερασίμου Ὀμαλῶν)³⁷. Ἄλλωστε, ἂν τὰ ἔσοδά του ἦσαν σημαντικὰ, τὸ ὄνομα τοῦ μετοχιοῦ θὰ περιλαμβανόταν στὸ φοροδοτικὸ πίνακα τῆς Κεφαλονιάς τοῦ 1678, ὅπως ἄλλες μονές³⁸. Μιὰ πρόχειρη σύγκριση, ἀκόμη, μὲ τὶς προσόδους ἄλλων μετοχιῶν τοῦ Παν. Τάφου ἀρκεῖ γιὰ νὰ δώσει τὴν εἰκόνα τῆς οικονομικῆς καταστάσεώς του. Ἔτσι π.χ. τὸ μετόχι τῶν Ἀθηνῶν μόνο τὸ 1790 εἶχε ἔσοδεῖα 2500 ὀκάδες λάδι³⁹, ἐνῶ τὸ 1792 ὁ πρωτοσύγκελος τοῦ Παν. Τάφου στήν Ἀθήνα Νεόφυτος προκειμένου νὰ ἀναλάβει τὸ διακόνημά του ἐκεῖ καταβάλλει στὸν οἰκεῖο μητροπολίτη ἐκτὸς ἀπὸ τὸ «πεσκέσι» καί 250 γρόσια⁴⁰.

Συμπερασματικὰ μποροῦμε νὰ παρατηρήσουμε ὅτι, ἐνῶ τὸ μετόχι τῆς Κεφαλονιάς καί ὡς περιφερειακὴ μονάδα καί ὡς τοπικὴ πνευματικὴ ἐστία ἔχει δευτερεύουσα σημασία γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ θεσμοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου, ἐντούτοις, ἡ Ἀγιοταφικὴ Ἀδελφότητα, μὲ τὸ οικονομικὸ καί διοικητικὸ

37. ΠΑ. ΤΣΙΤΣΕΛΗ, ὁ.π., τ. Β', σ. 241.

38. Ν. Γ. ΜΟΣΧΟΝΑ, Φοροδοτικὸς πίνακας τῆς Κεφαλονιάς τοῦ ἔτους 1678, «Δελτίον τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας», τ. Α' (1977), σσ. 102 - 105.

39. Δ. Γ. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ, Μνημεῖα τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων, τ. 2, Ἀθήνα 1890, σ. 322.

40. Δ. Γ. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ, ὁ.π., σ. 325.

σύστημα πού καθιέρωσε (ἡγούμενοι - ἐπίτροποι - ταξιδιωτές), ἀλλὰ καὶ ἀξιοποιώντας τοπικὰ θεσμικὰ πλαίσια, διατήρησε γιὰ πολλοὺς αἰῶνες τὸν ἔλεγχο μιᾶς τελικὰ ἀσήμαντης δωρεᾶς.

Παρακάτω δημοσιεύονται τὰ δυὸ παλαιότερα γνωστὰ ἔγγραφα πού ἀναφέρονται στὸ μετόχι τοῦ Ἁγ. Ἀντωνίου.

Τὸ ἔγγραφο Α' εἶναι ἡ νοταριακὴ πράξη τῆς δωρεᾶς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Ἀντωνίου στὸν Πανάγιο Τάφο. Σώζεται σὲ ἀντίγραφο στὸν κώδ. 622 τοῦ Μετοchioῦ τοῦ Παν. Τάφου Κωνσταντινουπόλεως, στὰ φφ. 216 - 218^v 41. Στὸ ἴδιο χειρόγραφο, πού, σύμφωνα μὲ τὸν Ἀθ. Παπαδόπουλο - Κεραμέα, εἶναι ἐπίσημος κώδικας τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων 42, ἀντιγράφηκαν σταδιακὰ ἀπὸ τὸ 1661 ὠς τὸ 1741 διάφορα ἔγγραφα σχετικὰ μὲ τὴ δραστηριότητα τοῦ Πατριαρχείου, ὅπως ἀπανταχοῦσες, συστατικὰ γράμματα ἀγιοταφιτῶν ταξιδιωτῶν, διοριστήρια ἐπιτρόπων σὲ διάφορους τόπους κλπ. Ἰδιαιτέρα μεταξὺ τῶν φφ. 216 - 252^v ἔχουν καταχωρισθεῖ ἀπὸ διάφορους γραφεῖς ἀντίγραφα δωρεῶν καὶ καταγραφὰς περιουσιακῶν στοιχείων μετοchioῦν σὲ διάφορα μέρη. Ἡ νοταριακὴ πράξη τῆς δωρεᾶς τῆς Κεφαλονιάς, πού ἀντιγράφηκε ἀπὸ τὸ βρέβιο τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, πρέπει νὰ καταχωρίσθηκε στὸν κώδικα κατὰ τὸ α' τέταρτο τοῦ 18ου αἰ. καὶ πιθανὸν μετὰ τὸ 1725, ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖο ὁ Γαλακτίων φαίνεται ὅτι ἀποχωρεῖ ἀπὸ τὴν Κεφαλονιά, ὅποτε παρέδωσε ἀντίγραφο τῆς πράξεως γιὰ νὰ συμπεριληφθεῖ στὸν ἐπίσημο κώδικα τοῦ Πατριαρχείου.

Στὸ κείμενο τοῦ ἀντιγράφου ὑπάρχουν παραλείψεις καὶ παραναγνώσεις, οἱ ὁποῖες, ὅσο ἦταν δυνατό, ἀποκαταστάθηκαν.

Τὸ ἔγγραφο Β' εἶναι ἡ διαθήκη τοῦ Αὐγουστίνου Κρασᾶ καὶ βρίσκεται στὸ ἀρχεῖο τοῦ νοτάρου Γεωργίου Καραντινοῦ, ἱερέως (Τοπικὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Κεφαλονιάς, Νοταριακὸ Ἀρχεῖο, Φ.Κ 30, βιβλίο συμβολαίων 1585 - 1600, φφ. 128(127^v) - 129(128^v).

41. ΑΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ - ΚΕΡΑΜΕΩΣ, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, τ. 5, σσ. 169 - 170, ἀρ. 97.

42. ΑΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ - ΚΕΡΑΜΕΩΣ, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, ὅ.π., σ. 150.

Α'. Η ΔΩΡΕΑ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ
ΣΤΟΝ ΠΑΝΑΓΙΟ ΤΑΦΟ

1591, Αύγουστου 4

(Ἀντίγραφο : κώδ. Μετοχ. Παν. Τάφου Κωνσταντινουπόλεως 622, φφ. 216 - 218^v.
Τὸ πρωτότυπο ἄγνωστο).

Περὶ ληψῆς. Στὸ Κάστρο τῆς Κεφαλονιάς, μετὰ τὴν εὐκαιρίαν τῆς παρουσίας τοῦ ἱερομονάχου τοῦ Π. Τάφου Μαξίμου, ὁ εὐγενὴς Αὐγουστίνος Κρασσᾶς καὶ οἱ κληρονόμοι τοῦ Φραγγίσκου Κρασσᾶ δωρίζουν στὸν Πανάγιον Τάφον τὸν ἰδιωτικὸν τους ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, ποῦ βρίσκεται στὴν περιοχὴ τῆς Παλικῆς, μετὰ ὅλα τὰ ὑποστατικά του. Ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Σωφρόνιος ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωση νὰ στέλνῃ ἕνα ἁγιοταφίτη ἱερομόναχο ὡς ἐφημέριον τοῦ ναοῦ. Σὲ περίπτωσιν ἀπουσίας του ἔχουν τὸ δικαίωμα οἱ δωρητῆς νὰ διορίζουν αὐτοὶ ἐφημέριον, δὲν διατηροῦν ὅμως κανένα δικαίωμα νομῆς πάνω στὴν κτηματικὴ περιουσία τοῦ ναοῦ. Ἐπιπλέον ὁ Αὐγουστίνος Κρασσᾶς δωρίζει ἕνα ἀμπέλι ἀξίας 100 φλωρίων γιὰ νὰ μνημονεύονται τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας του. Ἀκολουθεῖ ἀπαριθμῆσι ἑπτὰ χωραφίων, τεσσάρων ἀμπελιῶν καὶ τῶν πάχτων ἀπὸ τρία κτήματα μετὰ τὰ ὅποια προικοδοτεῖται τὸ μετόχι.

φ. 216^v

,αφ'ἣ

Ἰσον ἐκ τοῦ βραβείου τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου εἰς τὸ Στράτη.
Ἰ Ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ ἀμήν. Ἐν ἔτει τῆς αὐτοῦ γεννήσεως αφ'ἣ Αὐ-
γουστου δ', ἐν τῇ πόλει τῆς Κεφαλληνίας, ἔστοντας καὶ νὰ τύχη παρὼν ὁ
5 ὀσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικὸς πατέρας κ. Μάξιμος ἱερεὺς
εἰς αὐτὴν τὴν νῆσον, ἐπαραινῆθη εἰς μεγάλην εὐλάβειαν ὁ εὐγενὴς σινιῶν
Αὐγουστίνος Κρασσᾶς, ἄρχων τῆς αὐτῆς πόλεως, ἀντάμας μετὰ τὴν κληρονο-
μίαν τοῦ ποτὲ Φραγγίσκου Κρασσᾶ, θεληματικῶς τρόπῳ, ἐνδρισκόμενοι εἰς
καλὴν προαίρεσιν, ἔκραξαν ἐμὲ τὸν νοτάριον μετὰ τῶν ὑπογεγραμμένων παρόν-
10 των κάτωθεν ἐντίμων μαρτύρων διὰ νὰ γράψω τὴν παρούσαν γραφὴν, μετὰ τὴν
ὁποῖαν θέλει φανῆ ἀπλᾶ καὶ καθαρὰ πὺς ἀφιερώνουν ἀπὸ τὴν σήμερον καὶ εἰς
τὸν αἰῶνα ἅπαντα διὰ λόγον τους καὶ τοὺς κληρονόμους διαδόχους αὐτῶν
πάντοτε τὴν ἐκκλησίαν καλουμένην τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, εἰς τὴν περιοχὴν
τῆς Παλικῆς, ἐν μέσῳ τῶν χωρίων Μιχαλιτσᾶ^α καὶ Ἰλάρων, μετὰ ὅλα τὰ καλὰ
15 καὶ ὑποστατικά ὅθεν εὐρίσκονται, ἐμπασιαῖς καὶ εὐγαλσιαῖς τῆς αὐτῆς ἐκκλη-
σίας, τοῦ μοναστηρίου εἰς τὸν ἅγιον καὶ ζωοδόχον Τάφον τοῦ Κυρίου ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ, ὅπου ἐνορεῖ ὁ μακαριώτατος
πατριάρχης κύριος Σωφρόνιος, ἐξαιρέτως τὴν Ἀνάστασιν. Ὑπόσχονται τὰ

α. Στὸν κώδ. : Μιχαλῆ καὶ Τροῦτα

ἰδιά τους καλά, διὰ ὅσους ἤθελ' ἦσθε εἰς ἐναντιότητα εἰς τὰ ἄνωθεν καλά τοῦ
 20 Ἁγίου Ἀντωνίου, καὶ ἐξεκαθαρίζοντας ὅτι ὁ μακαριώτατος πατριάρχης νὰ
 ἔχη ἓνα ἱερέα, ὅσον διὰ πνευματικὸν καὶ ἐφημέριον τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας τοῦ
 Ἁγίου Ἀντωνίου, στέλλοντας τὸν μῆνα ὄλον τὸν Αὐγουστον τὸν ἐρχόμενον
 εἰς τοὺς ἀφ' ἧβ^α. Καὶ ὁ αὐτὸς ἱερομόναχος ἤθελ' εἶναι ἀπὸ ἀνάγκην νὰ προβο-
 φ. 217 δῆση καιρὸν, νὰ ἔχη πάντοτε ἢ αὐτῇ || ἐκκλησία ἓνα ἱερομόναχον διὰ νὰ ἐφη-
 25 μερευέται. Καὶ ἂν πολλάκις λάχη ἄοργητα νὰ ἔλθῃ ὁ αὐτὸς ἱερομόναχος ἢ
 οἰκονόμος καὶ σὲ καιρὸν ὅπου ἤθελ' ἔλθῃ ἀπὸ ἀνάγκην, νὰ ἠμποροῖ ὁ αὐτὸς
 Αὐγουστίνος ὁ Κρασσᾶς καὶ ἢ ἄνωθεν κληρονομία τοῦ ποτὲ Φραγγίσκου
 νὰ βάνουν ἱερομόναχον νὰ ἐφημερευῇ, ὅσον καιρὸν νὰ στείλῃ ὁ μακαριώτατος
 πατριάρχης ἓνα ἱερομόναχόν του. Καὶ οἱ ἄνωθεν Κρασσάδες νὰ μὴ ἠμποροῦν
 30 νὰ ἐπέρονον τὰ καλά τοῦ μοναστηρίου, μήτε ὁ ἄνωθεν Αὐγουστῆς, μήτε οἱ
 κληρονόμοι τοῦ ποτὲ Φραγγίσκου. Καὶ σιμὰ εἰς τοῦτο ἀφιερώνει αἰωνίως
 ὁ προγεγραμμένος μισερὸ Αὐγουστίνος Κρασσᾶς ἓνα ἀμπέλι καθολικὸν του,
 ὡς κάτωθεν θέλ' ἦσθε ὑπογεγραμμένον (τὸ ὅποιον ἀξίζει φλωρία ἑκατόν),
 εἰς τὸν ναὸν τοῦ ζωοδόχου Τάφου, τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου, μὲ ὅσα
 35 καὶ ἂν εὐρίσκονται εἰς αὐτό. Καὶ τὸ ἀφιερώνει διὰ τὴν ψυχὴν τοῦ ποτὲ Στα-
 ματίου νιοῦ του, καὶ τοῦ νιοῦ του τοῦ Φιεραβάντε, καὶ τῆς συμβίας αὐτοῦ
 τοῦ ἄνωθεν Αὐγουστῆ Ἀκριβῆς^β, εἰς τὸ νὰ μνημονεύονται εἰς τὴν πρόθεσιν,
 ἐξαίετως ὁ αὐτὸς καὶ ὁ γραμματικὸς (;).

Τὰ ἄνωθεν καλά καὶ ὑποστατικά εἶναι ὅπου <οἱ> ἄνωθεν Κρασσάδες
 40 ἀφιερῶσανε, ὡς ἄνωθεν, εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου μὲ τὸ περι-
 γυρὸν τους βατζελίων, ἦγον μολίων, δώδεκα, εἰς τὰ σύνορα <...>.

† χωράφι εἰς τὸν Ἁγιον Γεώργιον βατζελίων ἑνός.

† χωράφι εἰς ταῖς Ἀγγελάδες, συμπλιάζει μὲ τὸν Καλὲ πὲρ μαῖστρο,
 βατζελίων ἑνός.

45 † χωράφι βατζελίων δύο· συμπλιάζει μὲ τὸ ποτάμι στὴν Στροάταν.

† χωράφι καλούμενον εἰς ταῖς Πόρταις ἄνωθεν καὶ κάτωθεν, βατζελίων
 τριῶν.

† χωράφι εἰς τοὺς Λαχιούς, δύο.

† χωράφι καλούμενον Γλυκᾶ, βατζελίων ἑνός· τὸ κρατεῖ ἢ κληρονομία
 50 τοῦ ποτὲ Ἀλοῖσου Δελαπόρτα.

† χωράφι εἰς τὰ Δηματορᾶ· τὸ κρατεῖ ὁ Ἀντιοῖς Παλιμέρη.

φ. 217ν || † τὸ πάχτι ὅπου πληρώνει ἢ κληρονομία τοῦ ποτὲ Μανοῦ Μαγουλᾶ
 κηρὶ τὸν χρόνον λίτραις — 3 —.

† τὸ πάχτι ὅπου πληρώνει <ἢ> κληρονομία τοῦ ποτὲ Γηώργι Λαβῆ,
 55 κηρίον τὸν χρόνον λίτραις — 3 —.

α. Στὸν κώδ. : ἀφ' ἧα

β. Στὸν κώδ. : Ἀκριβοῦς

† τὸ πάχτι ὁποῦ πληρῶνει ὁ Νικολῶς Ζακωνθινὸς τὸν χρόνον κηρὶ λῶτραις — 1 —.

† ἀμπέλι εἰς τὸ Ληξούρι^α, εἰς τὸ ποτάμι· τὸ κρατεῖ ἡ κληρονομία τοῦ ποτὲ Τζανέτου Πονκίνα, εἶναι τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας.

- 60 † Ἐξεκαθαρίζουν ἀκόμη ὅτι διὰ τὰ δύο κομμάτια ἀμπέλια, ὁ Φιεροβάντες Κρασσᾶς, εἰς τόπον λεγόμενον εἰς τὸ Στρατῆ, τὰ ὁποῖα εἶναι τῆς ἄνωθεν ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, καὶ κάνει ἀλαξιά εἰς τὸν τόπον γὰ δώση ἀμπέλιον (;). Καὶ δίδει εἰς τὸν ἅγιον Τάφον, τοῦ αὐτοῦ μετοχίον, ὁ αὐτὸς Ἀγρουστίνος τὸ ἀμπέλι ὁποῦ ἔχει εἰς τὴν Φτέρει. Τὸ κρατεῖ ἡ κληρο-
- 65 νομία τοῦ ποτὲ Βεροῦ Καραῖτη, καὶ πέρνει ἀπὸ τὰ πάντα δύο. Καὶ τὴν πᾶσαν φορὰν ὁποῦ δὲν ἤθελεν ἀρέση ἢ ἀλλαξία τοῦ ἄνωθεν ἱεροτάτου ἱερομονάχου τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου, καὶ τοῦ ἄνωθεν Ἀγρουστίνου Κρασσᾶ, γὰ πέρνει ἡ ἐκκλησία τὸ δικό της.

⟨†⟩ Τὸ ἀμπέλι εἰς τὴν Παξίφιλον· τὸ κρατοῦν ἡ κληρονομία τοῦ ποτὲ 70 Ἀνμπέρου Ἀραβαντηροῦ βατζέλια — 3 —.

† τὸ ἀμπέλιον ὅπερ εἶναι τοῦ ἄνωθεν Ἀγρουστῆ Κρασσᾶ, τὸ ὁποῖον προσήλωσεν διὰ τὴν ψυχὴν του καὶ τοῦ υἱοῦ του Σταμάτη, διὰ γὰ μνημονεύονται αἰώνια.

- † Τὸ ἀμπέλι εἰς τὸν Δουμῶνα μοδίων δέκα, βατζελίων ὀκτώ, εἰς τὴν 75 Παλικήν· τὸ κρατεῖ ὁ ἐδλαβεστάτος ἱερεὺς καὶ πνευματικὸς Ἀρδαβάνης καὶ ὁ Βύζας Ἀραβαντηρὸς καὶ ⟨ὁ⟩ Ἀντόνης Ἀραβαντηρὸς τοῦ ποτὲ Νικολῶ. Καὶ ἡ κληρονομία ⟨τοῦ⟩ ποτὲ Ἀναστάση^β Ἀραβαντινοῦ πέρνει τὸ φροῦτο. Ἀπὸ τὸ μερικὸν τοῦ ἄνωθεν Βύζου πέρνει τὸ ἤμυσι. Τὸ ἀφιερώνει καὶ αὐτὸ εἰς τὸν Ἁγιον Τάφον, εἰς τὸ πατριαρχεῖον, διὰ γὰ μνημονεύονται οἱ ἄνωθεν 80 γεγραμμένοι.

Ἐγένετο καὶ ἐδημοσιεύθη καὶ ἐκυρώθη ἐνώπιον ἀξιοπίστων μαρτύρων, 218 τοῦ ἐδλαβεστάτου || πνευματικοῦ Ἀρδαβάνη καὶ πνευματικοῦ Λεοντίου Δαμονταστάτου καὶ ἐδλαβεστάτου ἱερέως Γεωργίου Καραντηροῦ καὶ Ἀλεξάνδρου Φόρτου.

- 85 Ἐγὼ Στεφανῆς Τζιμάρας τοῦ μισερὸ Σταματίου^γ, βασιλικῆ ἐξουσία δημόσιος νοτάριος τὰ ἄνωθεν ἔγραφα.

α. Στὸν κώδ.: Διαξοῦρι

β. Στὸν κώδ.: Ἀναστάση

γ. Στὸν κώδ.: τοῦ φακῆ ψιμάρα τοῦ ποτὲ Σταματίου

Σ Χ Ο Λ Ι Α

1. (στ. 39 - 41) τὰ ἄνωθεν καλὰ... βατζελίων, ἤγουν μοδίων, δώδεκα. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, τὸ βατσέλι ὡς ἀγρόμετρο ἰσοῦται μὲ 400 βενετικὰ τετραγ. βήματα ἢ μὲ 1/8 τοῦ μοδίου (= 3.200² βενετ. βήματα). (Π. Ν. ΠΛΕΣΚΑ, Συγκριτικοὶ πίνακες νομισμάτων,

μέτρων καὶ σταθμῶν, Κέρκυρα 1866, σ. 83, Α. Μ. ΑΝΔΡΕΑΔΗ, Περὶ τῆς οἰκονομικῆς διοικήσεως τῆς Ἑπτανήσου ἐπὶ Βενετοκρατίας, τ. 1, Ἀθήνα 1914, σ. 47, καὶ Α. Χ. ΖΩΗ, Λεξικὸν Ἱστορικὸν καὶ Λαογραφικὸν Ζακύνθου, τ. Β', Ἀθήνα 1963, στὰ λήμματα: βατσελίον καὶ μόδιος). Τὸ ὅτι ὅμως στὴν προκειμένη περίπτωσιν τὸ βατσελίον ἰσοῦται μὲ τὸν μόδιο, πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ σὲ ἀντιγραφικὸ σφάλμα, ὅποτε στὴ θέση τοῦ «ἤριου» θὰ ὑπῆρχε πιθανὸν ὁ ἀριθμὸς 96 ($12 \text{ μόδιοι} \times 8 \text{ βατσελία} = 96 \text{ βατσελία}$). Γιὰ τὴ λαϊκὴ χρῆσιν τοῦ μολίου καὶ τοῦ βατσελίου βλ. Δ. Α. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ, Συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν λαϊκῶν μέτρων καὶ σταθμῶν, «Ἐπετηρὶς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου» τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τ. 7 (1952), σσ. 67 - 68 καὶ 72 - 73.

2. (στ. 41) εἰς τὰ σύνορα (...). Προφανῶς λείπει ἡ συνέχεια τοῦ ἐγγράφου, ὅπου θὰ ὑπῆρχε καὶ ὁ προσδιορισμὸς τῶν ὁρίων τῆς ἐκτάσεως μέσα στὴν ὁποία βρισκόταν ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, ὅπως συμβαίνει μὲ τὰ ὑπόλοιπα κτήματα ποῦ ἀπαριθμοῦνται παρακάτω.

3. (στ. 49 - 50) χωράφι... Ἀλοῖσον Δελαπόρτα. Πιθανὸν ταυτίζεται μὲ τὸν ὁμώνυμο πρέσβη τῆς κοινότητος Κεφαλονιάς στὴ Βενετία τὸ 1561 (Κ. ΣΑΘΑ, Documents inédits relatifs à l'Histoire de la Grèce au Moyen Age, τ. 5, Παρίσι 1883, σ. 190). Ἡ οἰκογένεια Δαλλαπόρτα εἶναι ἤδη ἐγκατεστημένη στὴν περιοχὴ τῆς Πάλης τὸ 1529 (ΗΛ. ΤΣΙΤΣΕΛΗ, Κεφαλληνικὰ Σύμμικτα, τ. Α', σ. 91).

4. (στ. 64 - 65) τὸ ἀμπέλι... τοῦ ποτε Βεροῦ Καραίτη. Τὸ ἐπώνυμο Καραίτης δὲν ἔγινε δυνατὸ νὰ ἐντοπισθεῖ. Πιθανὸν στὸ ἐγγράφον νὰ ἀναγραφόταν Κατσαίτης, ποῦ εἶναι καὶ τὸ ἐπώνυμο γνωστῆς κεφαλονίτικης οἰκογένειας (ΗΛ. ΤΣΙΤΣΕΛΗ, ὅ.π., σσ. 230 - 231). Πολλὰ μέλη τῆς οἰκογένειας αὐτῆς μνημονεύονται στὶς νοταριακὰς πράξεις ποῦ ἐξέδωσε ὁ Γ. Α. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, Αἱ νοταριακαὶ πράξεις Κεφαλληνίας τῆς συλλογῆς Ε. Μπλέσσα τῶν ἐτῶν 1701 - 1887, Ἀθήνα 1962.

5. (στ. 74) τὸ ἀμπέλι... βατζελίων ὀκτώ. Ἐὰν ὁ μόδιος καὶ τὸ βατσελίον θεωρηθῶν καὶ στὴν περίπτωσιν αὐτῆ ὡς ἀγρόμετρα, εἶναι ἀδύνατον 10 μόδιοι νὰ εἶναι ἴσοι μὲ 8 βατσελία (βλ. καὶ σχόλ. 1). Πιθανότατα τὸ «μολίου Ι», ὁ ὁποῖος πράγματι ἰσοῦται μὲ 8 βατσελία καὶ θὰ ὑπῆρχε στὸ κείμενο ἀριθμητικὰ, νὰ μεταγράφηκε ὀλογράφως σὲ «μολίων δέκα». Ἄλλωστε τὸ σφάλμα αὐτὸ δὲν εἶναι ἀσυνήθιστον στὰ ἀντίγραφα τέτοιων ἐγγράφων.

6. (στ. 82) ... τοῦ εὐλαβεστάτου πνευματικοῦ Ἀρδαβάνη. Ἡ οἰκογένεια Ἀρδαβάνη ἦταν κάτοχος γαιῶν στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ Μιχαλιτσάτα πρὶν ἀπὸ τὸ 1526 (ΗΛ. ΤΣΙΤΣΕΛΗ, ὅ.π., τ. Α', σσ. 29 - 30). Φαίνεται ὅτι πολλὰ μέλη τῆς ἀκολούθησαν τὸ ἱερατικὸ στάδιον, γιὰτὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἐδῶ μνημονευόμενον πνευματικὸν Ἀρδαβάνη, εἶναι γνωστοί: ὁ ἱερομόναχος Βενέδικτος Ἀρδαβάνης, ποῦ ἀναφέρεται στὸ νέο κανονισμὸ τῆς μονῆς Σισίου τοῦ 1677 (ΗΛ. ΤΣΙΤΣΕΛΗ, ὅ.π., τ. Β', σ. 284) καὶ ὁ Ἀνδρέας Ἀρδαβάνης πρωτόπαπας τὸ 1712 (ΗΛ. ΤΣΙΤΣΕΛΗ, ὅ.π., τ. Α', σ. 30 καὶ Γ. Α. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ, ὅ.π., ἔγγρ. ἀριθ. 83, στ. 13 καὶ 15).

7. (στ. 82 - 83) ... πνευματικοῦ Λεοντίου Δαμοντασάτου. Ἀνήκει στὴν οἰκογένεια τῶν Montessanto (Δαμοντεσάντος - Δαμοντασάτος). Εἶναι γνωστοί ὁ Σταμάτιος Δε Μοντεσάντο, ἱερέας, νοτάριος Ἐλίου μεταξὺ 1536 καὶ 1553 (ΑΝ. ΣΙΦΩΝΙΟΥ - ΚΑΡΑΠΑ, Μ. Α. ΤΟΥΡΤΟΓΛΟΥ, ΣΠ. ΤΡΩΓΙΑΝΟΥ, Τὸ Νοταρικὸν Ἀρχεῖον Κεφαλληνίας, ὅ.π., σ. 49) καὶ ὁ Φραντζέσκος Δε Μοντεσάντο, ὁ ὁποῖος μνημονεύεται στὴ διαθήκην τοῦ Χριστόφορου Κρασᾶ τὸ 1584 (Γ. Η. ΠΕΝΤΟΓΑΛΟΥ, Χριστόφορου ἢ Χριστόδουλου Κρασᾶ διαθήκη..., «Κεφαλληνικὰ Χρονικά», τ. 1, 1976, σ. 151, σσ. 134 - 135).

8. (στ. 85). Ὁ Σταμάτιος (Stamatello) Τσιμάρας βρισκόταν στὴ ζωὴ μέχρι τὸ 1594, γιὰτὶ τὸ Μάρτιον τοῦ 1593 καὶ τὸ 1594 συγκαταλέγεται στοὺς σύνδικους τῆς κοινότητος Κεφαλονιάς (Α' Βιβλίον Πρακτικῶν Συμβουλίου τῆς Κοινότητος Κεφαλονιάς, φ.

2^γ καὶ ΗΛ. ΤΣΙΤΣΕΛΗ, δ.π., τ. Β', σ. 544). Ἐπομένως τὸ ὅτι στὴν ὑπογραφή τοῦ Στεφανῆ Τσιμάρκα φέρεται ὡς μὴ ζῶν, πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἀντιγραφικὸ λάθος, ὅποτε στὴ θέση τοῦ «ποτέ» θὰ ὑπῆρχε ἴσως ἡ λέξις «μισέω». Πιθανὸν εἶναι τὸ ἴδιο πρόσωπο μὲ τὸν ὀφειλέτη 60 τσεκινιῶν πρὸς τὸν Χριστόφορο Κρασά, τὸ 1584 (Γ. Η. ΠΕΝΤΟΓΑΛΟΥ, δ.π., σ. 149, στ. 46) καὶ τὸν ὁμώνυμο δικηγόρο, ὁ ὁποῖος ἐξουσιοδοτεῖται τὸ 1589 ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο Παῦλο de Grasso νὰ διεκπεραιώνει τὶς δικαστικὰς του ὑποθέσεις (D. A. ΖΑΚΥΘΙΝΟΣ - ΧΡΥΣΣΑ ΜΑΛΤΕΖΟΥ, Contributo alla Storia dell'Episcopato Latino di Cefalonia e Zante, «Μνημόσυνον Σοφίας Ἀντωνιάδης», Βενετία 1974, σ. 101, ἀρ. 144).

Β'. Η ΔΙΑΘΗΚΗ ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟΥ ΚΡΑΣΑ

1597, Σεπτεμβρίου 4

Τ.Ι.Α.Κ., Νοταριακὸ Ἀρχεῖο, νοτάριος Καραντινὸς ἱερεὺς Γεώργιος, Φ.Κ 30, φφ. 128(127^v) - 129(128^v).

Π ε ρ ί λ η ψ η. Ὁ Αὐγουστίνος Κρασαῶς, κατὰ τὴ διάρκειαν ἀσθενείας του, ὑπαγορεύει τὴ διαθήκη του στὸ νοτάριο Γεώργιο Καραντινὸ, ἱερέα. Στὴν ἀρχὴ ζητᾷ νὰ ταφεῖ στὸ ναὸ τοῦ Ἁγ. Θεοδώρου, στὸν τάφο τοῦ γιου τοῦ Σταματέλου, καὶ δωρίζει ταυτόχρονα στὸν ἴδιο ναὸ δέκα δουκάτα καὶ 500 ἄσπρα, γιὰ νὰ κατασκευασθεῖ δισκοπότηρο στὴ μνήμη του. Μεταβιβάζει κατόπιν τὴν ἐπικαρπία τῶν περιουσιακῶν του στοιχείων στὴν περιοχὴ τῆς Λιβαθῶς στὴ σύζυγό του Ἀκριβή, τὰ ὁποῖα ὅμως μετὰ τὸ θάνατό της περιέρονται στὸ γενικὸ κληρονόμο καὶ γιὸ τοῦ Φιεραβάντε Κρασά. Ἀκόμη καθορίζει τὰ κτήματα καὶ χρηματικὰ ποσὰ ποὺ πρέπει νὰ λάβουν ἡ ψυχοκόρη του Μαργαρίτα καὶ ὁ νόθος γιὸς του Δράκος. Στὴ συνέχεια ἐπιβεβαιώνει τὴ δωρεὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Ἀντωνίου στὴν Παλική, μὲ τὰ εἰσοδήματα τῶν κτημάτων του, στὸν Πανάγιο Τάφο. Ὅρίζει ὅμως, ἐὰν δὲν ἐμφανισθοῦν μοναχοὶ ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα γιὰ νὰ μείνουν ἐκεῖ, νὰ περιέλθει καὶ αὐτὸς στὴν κατοχὴ τοῦ γιου τοῦ Φιεραβάντε. Ρυθμίζει ἀκόμη τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο πρέπει νὰ ταχτοποιηθοῦν οἱ οἰκονομικὲς ἐκκρεμότητες καὶ τὰ χρέη του πρὸς τρίτους καὶ τέλος ζητᾷ τὴν τέλεση ἐπιμνημόσυνων ἀκολουθιῶν σὲ διάφορους ναοὺς γιὰ τὴν ψυχὴ του. Ἀκολουθοῦν οἱ ὑπογραφές τῶν μαρτύρων.

φ. 128
(127^v)

† Εἰς δόξαν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀμήν.

† ἀφ᾿ ἡζω, ἡμέρα δ τοῦ Σεπτεμβρίου μινός, ἐν τῷ Ἐξόπουργω τοῦ Κάστρου τῆς Κεφαλονίας, ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ μισέω Αυγουστῆ Κρασά, ὁ αὐτὸς μισέω Αυγουστῆς Κρασάς εὐρισκόμενος ἐν ἀσθενίᾳ καὶ φοβηθῆς τὸ ἄδρος του θανάτου τέλος μιπῶς εὐφρηδῆδιος ἐπέλθη ὁ θάνατος ἐπ' αὐτῶν καὶ μίνη ἀδιόρθωτος, τὴν σήμερον, ἔχοντας σῶον το νοῦν καὶ τας φρένας, βουληθῆς τοῦ διατάξασθαι, εὐαλε καὶ ἀνάκραξε ἐμένα τὸν νοτάριον καὶ τοὺς κάτοθεν γεγραμμενοὺς μάρτυρας. Καὶ περὶ τὴν μαρτυροῦσα διαθήκη νὰ ἐνεμένη στερεᾷ καὶ

- 10 ἀπάρασάλευτη καὶ ἂν ἔχη ἄλλες διαθήκες πρόη καμομένες, να ἦνε κομένες καὶ ἠληόμενες ὅσπερ χαρτῆ ἄγραφο. Μόνον ὃ παρουσία να ἐνεμενη στερεᾶ. Ἔτη δένη τὰς χεῖρας καὶ κλήρει τὴν κεφαλὴν καὶ ἀφήνη τὴν ἀγάπι καὶ συχώρησιν πάσης τῆς ὀρθοδόξης χροστηανῆς, ὅπερ καὶ αὐτος ἀναζητὶ του λαβὴν ὑπὸ πάντων. Ἔτι θέλω ὅτι, ὅταν λάβη ὁ μεγαλοδύναμος Θεὸς τὴν ταπινη μου
- 15 ψυχῆ, τὸ χωηκό μου σῶμα να το κηδεύσουν εἰς τὸν ναῶν τοῦ Ἁγίου Θεοδόρου, εἰς το ταφιὸ τοῦ ἡοῦ μου τοῦ ποτὲ Σταματέλου. Ἔτι θέλο καὶ ορίζω καὶ ἐξουσιᾶζω καὶ ἀφήνω εἰς τὴν αὐτὴν μωνὴν δούκατα δέκα, ασπρα πεντακόσια, δια να γένη ἕνα δισκοπότηρο διὰ τὴν ψυχὴν μου. Ἀκόμη θέλο καὶ ορίζω ὅτι να ἔχη ὁ αὐτὸς ναὸς του μεγαλον Θεοδορου ἀπο τὲς ἐλιες, τὰ δεν-
- 20 δρη ὁποῦ ἔχο εἰς τόπον λεγάμενον εἰς τὸν Αυλόνα, λάδι παληάτζες ἔξη τὸν κάθε χρονο, δια να κεγεται ἕνα καντήλη ἀπάνον εἰς τον τάφο του, ὅπου θέλει ζογραφήση το τρήμορφο. Ἔτι θέλο καὶ ορίζω καὶ ἀφήνω τὴν σηβήα μου, τὴν κηρα Ἀκριβή, κηρὰ καὶ οικοκηρὰ εἰς τὰ πράματά μου ὅλα, ἀπερ μου ἠβροήσκονται εἰς τὸ μέρος τῆς Ἀηβαθῶς, σπίτια, ἀμπέλια, σταφίδα, χοραφια,
- 25 δένδρη, μεσαριές, ληνοκαμασιές καὶ πᾶν ἄλα να ἦνε εἰς ἐξουσίας της διὰ ζοοθοροφῆ της ἕος ζοῆς της, μὴν ἔχωντας ἐξουσία μήτε να πούλησι μητε να χαρήσι, μήτε να ψυχοδορησι. Καὶ ἀποθανόντας της να ἐνεμενον εἰς τὸν ἦον μου το Φιεραβαντε καὶ κληρονόμου μου, αὐτοῦ καὶ τῆς κληρονομηᾶς του. Ἀκόμη ἠ αὐτὴ σηβήο μου, ἀφήνω να δόσι τῆς κοπελὸς μας τῆς Μαργαρίτας,
- 30 ἀπο τὸ σόδιμά μου, δονκάτα πενήντα εἰς μετροητὰ καὶ εἰς ληνοκαμασιές. Ἀκόμη δονκάτα πενήντα ἀφήνει τοῦ μπαστάρδου τοῦ Δράκου, τὸ ἀμπέλι εἰς τὸν ἀγχυρόκηπο με τες ἐλιες, καταπὸς ἠβροήσκονται, διὰ τὴν ψυχὴν μου. Ἀκόμη τὸν ἀφήνω καὶ τὸ σπῆτι, λεγάμενο Σταύλο, με τοῦτο ὅτι ἂν ο πατέρας
- 34 του τοῦ κάμι αλο σπιτι, ὅσαν καὶ αὐτήνο, να ἔχη ἐκεῖνο ὁποῦ του κάμι ὁ πατέρας του καὶ αὐτῶ να μενη εἰς || τὸν πατέρα του. Ἦδε καὶ δὲν τὸ κάμι, να ἔχη τὸ ἀνοθε καὶ τοῦτο διὰ τὴν ψυχὴν του. Καὶ να μὴν ἔχη ἐξουσιαν, ἀπο τα αὐτὰ ὁποῦ τοῦ ἀφήνω ἀπο τὰ ἀνοθεν, μήτε να πουλησι, μητε να το χαρησι, μητε να ψυχοδορήσι, μόνον να ἦνε εἰς τὸν αὐτῶν Δράκο καὶ εἰς κληρονόμους του. Καὶ α δὲν ἠθελε καμι κληρονομίαν να ὑπαγενουν τα ἀνοθε εἰς τὸν ἦον μου
- 40 τον Φιόραβαντι καὶ εἰς κληρονόμους του. Ἀκομι θέλο καὶ ορίζω, ὅτι τὸ μοναστήρη, τὸν Ἁγιον Αντώνιον εἰς τὴν Μπαληκὴν, με τὴν ἐσωδιά του, ὅς καθῶς φένηται ἠ γραφη καμομένη ὑπὸ χηρὸς μισερὸ Στεφανῆ Τζημάρα νοταρίον, να ἐνεμένη εἰς τα Ἴεροσόλλημα ὡς καθῶς τὸ ἐπροσήλοσα, ἔως ἔλθουν καλογέρη ἀπὸ τὰ Ἴεροσόλλημα καὶ σταθοῦν κατὰ τὴν γραφήν. Ἐδὲ καὶ δεν ἔρθουν
- 45 δια να σταθοῦν, να ἐνεμένη τὸ αὐτῶ μοναστήρη εἰς τὸν κληρονόμο μου, τον Φιεραβάντε. Ἀκόμη θέλο, ὅτι τὸ χοράφι τὸ Κοντάτω, ὅπερ ἐπροσήλοσα εἰς τὸ μοναστήρη εἰς τὸν Ὀμαλόν, εἰς τὴν ἁγία Ρουσαλίμη, να ἐνε καὶ διαμένη εἰς τὴν αὐτὴν μωνὴν διὰ τὴν ψυχὴν μου, ὅς καθῶς το ἔχο γραμένο ὑπὸ χειρὸς μου. Ἀκόμη θέλο καὶ ορίζω τὴν διαληφοπριμιαν ὅπου χρεδῶστω του γατροῦ

50 μου τοῦ Σωλομοῦ· χρεόστοτό του εἰς μετροητὰ δουκάτα 275, ἡτι διακόσια εὐ-
 δομήρητα πεντε. Ἀκόμι χρεοστότό του καὶ εἰς γῆς δοῦκατόν 300, ἦτη δού-
 κατῶν τρακόσια. Καὶ ἐπερίλαβε τόσα χοραφια εἰς το Βάμα ἀπάνον δια τὰ
 μετροητα τα ανοθε 275 δουκάτα καὶ ἂν τα θελησι (καὶ ἂν τα θελη) στημάροντάς
 τα. Καὶ αν δεν τα θελησι, νὰ ἔνε ὀπληγάδος ὁ κληρονόμος να τοῦ δίδη εἰς
 55 τὴν Μπαληκῆ εἰς τόσα ἀμπέλια. Ὅσω και διὰ τὸν τρακοσίῶν δούκατόν την
 γεῖς ἐχη ὅπου ἐπερήλαβε τὸ πόστατηκῶ εἰς τὲς Ἀνέμες στημαροντάς το.
 Καὶ αν δὲν ἤθελε σοσι, νὰ ἦνε ὀπληγάδι ἡ κληρονόμι νὰ τὸν ἐρεφάρουε εἰς
 τόση γῆς. Τα δὲ ἔτερο μου πράματα, τὰ ὅσα μου ἠβροήσκονται, ἔτζη ἐδῶ εἰς
 την Ληβαθῶ, ἔτζη εἰς τὴν Μπαληκῆ, κληρητὰ καὶ ἀκήρητα, νὰ ἦνε καὶ δια-
 60 μένονν εἰς τὸν κληρονόμο μου τον Φιεραβαντε καὶ κληρονόμους τον. Ἀκόμι
 χρεόστῶ Δουλου τοῦ Κρασὰ δούκατα 100, ἦτη δουκατα ἑκατῶ. Καὶ να που-
 λήσουν το φροντω τὸ ἐφετηνῶ τῆς σταφίδας, να τα δόσουν. Καὶ α δὲν σοσι,
 νὰ πούλησουν καὶ τα κρασία τῆς Παληκῆς ἔος να τὸν ἀποπληρόσουν. Χρεό-
 στῶ τοῦ μισὲρ Ἀλησάνδρου τοῦ Δελαπόρτα τζεκίνια χρῶσα ἔξι. Ἀκόμι
 65 χρεόστῶ τοῦ μισὲρ Νικολάκι Τουλιό δούκατα δέκαπέντε κουρέντε καὶ νὰ
 τα δοσι ὁ κληρονό(ζ)μος μου τὰ ἄνοθε χρέη. Ἀκόμι χρεόστῶ εἰς τὴν Γκάμαρα
 δοῦκατα 25 εἰς τοῦς ἩΓ εἰς ἓνα τάτζιο σταφιδοδέκατο, ος καθὼς φένηται
 ὁ λογαριασμῶς εἰς τὰ χέρια τοῦ μισὲρ Ἀνδρέα Πελεκουδι. Καὶ εἰς αὐτο το
 τάτζηο χρεόστη ὁ μισὲρ Στεφανῆς ὁ Τζημάρας δουκάτα [60] καὶ ὁ μισὲρ
 70 Βαγγέλης ὁ Κρασὰς χρεόστη δούκατα 42 ≠ καὶ ὁ ποτὲ Στεφανῆς ὁ Κρασὰς
 χρεόστη δούκατα 22 ≠ καὶ ὁ ποτὲ μισὲρ Λουκάς Ἀγιατρίτῆς δούκατα 12.
 Χρεόστη καὶ ὁ μισὲρ Νίκολος ὁ Λίος τὸ ὅσω λήη ἢ γραφῆ καὶ το σκρηίτο
 φ. 129
 (128v) ὅπου ἐχη || ὁ μισὲρ Δίμος ὁ Κούπιας εἰς το χέρη του. Ἐνε πληρομενος ἀπο
 τες σταφίδες ὅπου ἔδοσα ἐγὼ τοῦ μισὲρ Μάρκου Αντονιου τοῦ Πανά, ὁ
 75 ἀνοθεν μισὲρ Δίμος. Ἀκόμι διὰ ἓνα σκρηίτο ὅπου ἔχω εἰς τὰ χέρια μου τοῦ
 ποτε Μάρκου Καγγελάρη καὶ Δουνια Καγγελάρη, ἡμε πληρομενος καὶ εὐ-
 χαρηστημενος. (Ἀκολουθοῦν τρεῖς ἢ τέσσερις λέξεις ἐντελῶς δυσανάγνωστες).
 Ἀκομι θελο καὶ ορίζο ὅτη ἡ σηνβια μου νὰ ἔνε ὀπληγαδα να δόσι καὶ
 πληρόσι εἰς τεσσαρα σαρανταρια διὰ να μου ψάλουν διὰ την ψυχὴν μου καὶ
 80 διὰ την ψυχὴν τοῦ ἡοῦ μου τοῦ ποτὲ Σταματέλον. Τὸ ἓνα να ψάλη ὁ παπα
 Νικόλαος ὁ Δακορὸς καὶ τὸ ἄλο εἰς τὸν Ἅγιον Θεόδωρο καὶ το ἄλο εἰς τον ναὸν
 τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Φανερομένης καὶ τὸ ἄλο εἰς τον νάων τῆς
 Εὐαγγελίστρας. Καὶ οὔτος ἐτελιόσεν τὴν μαπαρούσα διαθήκη ὑπο μαρτυριαν
 μισὲρ Σταμάτι Βολτερα καὶ μισὲρ Θεοδόρου Καστελάνου καὶ μισὲρ Δρα-
 85 γανίγον Δελαπόρτα καὶ μαστρο Λούκα Παλαμηδὰ καὶ μαστρο Δήμμον Λευ-
 κάκη καὶ μαστρο Μπατήστα Κλώνη, ἡ ὅπιοι θέλουν ἠπογοράφη με το χέρη τους,
 ὅσι ξέρονν.

† Ἐγὼ Σταματης Βολτερας μαστρο τανοθεν καὶ ἀπογράφο καὶ γιὰ
 [τὸ] τον μισερ Θεοδορη Καστελάνο.

- 90 † Ἐγὼ Δραγαβίγος Δελαπόρτας μαρτυρο τα ανοθε.
 ακομι ἀπόγραφα γιὰ τὸν μαστρο Λουκά Παλαμηδά.
 ακομι καὶ γιὰ τὸν μαστρο Δήμο Λευκάκη.
 ἀκόμι καὶ γιὰ τὸν μαστρο Μπατήστα Κλωνή.

ΣΧΟΛΙΑ

1. (στ. 3 - 4) ἐν τῷ Ἐξόπουργῳ τοῦ Κάστρου... Γιὰ τὸ συνοικισμό «Ἐξω Μπόργου» ποὺ δημιουργήθηκε ἔξω ἀπὸ τὸ Κάστρο Κεφαλληνίας βλ. Ν. ΦΩΚΑ - ΚΟΣΜΕΤΑΤΟΥ, Τὸ Κάστρο Ἁγίου Γεωργίου Κεφαλληνίας, ἡ παλαιὰ πρωτεύουσα τῆς νήσου, Ἀθήνα 1960, σ. 50.

(στ. 8) ἀνάγραξε ἐμένα τὸν νοτάριον. Ὁ νοτάριος Γεώργιος Καραντινὸς παραλείπει νὰ ἀναφέρει τὸ ὄνομά του. Ὅπως συμπεραίνεται ἀπὸ τὴν ὁμοιότητα τῆς γραφῆς καὶ ἀπὸ τὸ ὕφος τῆς συντάξεως, ὁ ἴδιος νοτάριος πρέπει νὰ εἶναι καὶ ὁ ἀνώνυμος συντάκτης τῆς ἀκυρώσεως τῆς διαθήκης τοῦ Χριστόφορου Κρασσᾶ στίς 4 Δεκεμβρίου 1589 (Γ. Η. ΠΕΝΤΟΓΑΛΟΥ, ὁ.π., σ. 183). Ἄλλωστε εἶναι γνωστὸ ὅτι κατὰ τὸ ἔτος αὐτὸ ἀσκούσε τὸ νοταριακὸ λειτούργημα στὸ Κάστρο τῆς Κεφαλονιάς.

2. (στ. 15 - 16) ...εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου. Προφανῶς πρόκειται γιὰ τὸ ναὸ τῶν Ἁγ. Θεοδώρων στὴν περιοχὴ τοῦ Κάστρου, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ ἀρχαιότερος καὶ ὁ μεγαλύτερος τῆς πόλεως. Κατὰ παράδοση σ' αὐτὸν ἐκτελοῦσαν τὰ θρησκευτικὰ τους καθήκοντα οἱ ντόπιοι εὐγενεῖς, πρὶν χτιστεῖ ὁ ναὸς τῆς Εὐαγγελιστρίας (Ν. ΦΩΚΑ - ΚΟΣΜΕΤΑΤΟΥ, ὁ.π., σ. 54 καὶ 67· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ἀπὸ χειρόγραφον τοῦ ἀειμνήστου Μ. Α. Καβαλιεράτου: Ἑπτὰ παλαιὰ ἐκκλησίαι εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Κάστρου «Ἁγίου Γεωργίου» Κεφαλληνίας, «Ἡ Κεφαλονίτικη Πρόοδος», τ. 3, 1974, σσ. 222 - 223). Στὸν ἴδιο χῶρο τάφηκαν καὶ ἄλλοι εὐγενεῖς, ὅπως ὁ Ἀλέξανδρος Δελαπόρτας τὸ 1649 (Ε. RIZO RANGABÉ, Livre d'or de la Noblesse Ioniennne, t. II, Céphalonie, Ἀθήνα 1926, σ. 224).

3. (στ. 22) ...τὸ τρήμορφο. Πρόκειται γιὰ τὴν τριπλὴ παράσταση, σὲ εἰκόνες συνήθως, τοῦ Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Προδρόμου. Γνωστὴ εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Λατίνων στὴ Ζάκυνθο, ὅπου ὀρρίζονταν οἱ Φιλικοὶ (Α. Χ. ΖΩΗ, Λεξικὸν Ἱστορικὸν καὶ Λαογραφικὸν Ζακύνθου, τ. Β', Ἀθήνα 1963, σ. 492).

4. (στ. 46 - 47) εἰς τὸ μοναστήριον... Ρουσαλήμ. Εἶναι ἡ μονὴ τοῦ Ἁγίου Γερασίου τῶν Ὀμαλῶν. Πιθανὸν στὸν ἴδιο τύπο βρισκόταν παλιότερα ἡ μονὴ τῶν Ἱεροσολύμων ἢ Σολύμων ἢ τῆς Ἁγίας Ἱερουσαλήμ (γιὰ τὴν ὀνομασία αὐτὴ βλ. Δ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ, Κεφαλληνίας Ἱστορικὰ καὶ τοπωνυμικά, Ε.Ε.Β.Σ., τ. 6, 1929, σ. 197 - 198, καὶ Δ. Β. ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΥ, Ἐκ τοῦ τοπωνυμικοῦ τῆς Ἰθάκης, Ε.Ε.Β.Σ., τ. 29, 1959, σσ. 342 - 348). Ἡ δωρεὰ τοῦ Αὐγουστίνου Κρασσᾶ προστίθεται στίς πολλὰς δωρεὰς πρὸς τὴ μονὴ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἰδρύσεως τῆς ἀπὸ τὸν Γεράσιμο Νοταρᾶ (ΗΛ. ΤΣΙΤΣΕΛΗ, Κεφαλληνιακὰ Σύμμικτα, τ. Β', σσ. 257 - 259 καὶ 265 - 266).

5. (στ. 64) ...Ἀλησάνδρου Δελαπόρτα. Ὁμώνυμος Δελαπόρτας μνημονεύεται τὸ 1584, ὡς χρεώστης, μαζὶ μὲ ἄλλους, 300 λιτρῶν λιναριοῦ πρὸς τὸν Χριστόφορο Κρασσᾶ (Γ. Η. ΠΕΝΤΟΓΑΛΟΥ, Χριστόφορος ἢ Χριστόδουλος Κρασσᾶ διαθήκη..., «Κεφαλλητικὰ Χρονικά», τ. 1, 1976, σ. 152, στ. 193 - 194).

6. (στ. 66 - 67) χρεόςτώ εἰς τὴν Γκάμαρα... σταφιδοδέκατο. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, κάθε οἰκονομικὴ περιφέρεια στίς βενετοκρατούμενες περιοχὰς εἶχε αὐτοτελὴ δημοσιονομικὴ ὀργάνωση, τὴν «Camera fiscal» (Δημόσιο Ταμεῖο), ποὺ στηριζόταν στὰ διάφορα φο-

ρολογικά και φοροτεχνικά συστήματα που ίσχυαν σὲ καθεμιά ἀπ' αὐτές. Ἔτσι ἡ Κεφαλονιά και ἡ Ἰθάκη συγκροτοῦσαν τὸ ἓνα ἀπ' τὰ πέντε δημόσια ταμεῖα τῶν Ἑπτανήσων (γιατὶ τὶς «*camere*» βλ. Α. Μ. ΑΝΔΡΕΑΔΗ, Περὶ τῆς οἰκονομικῆς διοικήσεως τῆς Ἑπτανήσου ἐπὶ Βενετοκρατίας, τ. Α', Ἀθήνα 1914, σσ. 32 - 34. Εἰδικότερα γιὰ τὸ Δημόσιο Ταμεῖο τῆς Κεφαλονιάς βλ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, ὁ.π., τ. Β', σσ. 118 κ.έξ. και ΑΓΑΘ. ΞΗΡΟΥΧΑΚΗ, Ἡ Βενετοκρατουμένη Ἀνατολή, Κρήτη και Ἑπτάνησος, Ἀθήνα 1934, σσ. 176 - 177 και 188 κ.έξ.). Σχετικὰ μὲ τὸ χρέος τῶν 25 δουκάτων ἀπὸ τὸν Αὐγουστῖνο Κρασὰ πρὸς τὴν Κάμερα τῆς Κεφαλονιάς, γιὰ ἓνα μέρος («*τάτζιο*» = *tagio*) τῆς δεκάτης τῆς σταφίδας, πιθανὸν νὰ ἔχει σχέση με τὴν αὐξηση τῆς φορολογίας τοῦ προϊόντος αὐτοῦ, ποὺ ἐπιβλήθηκε ἀφενὸς γιὰ νὰ ἀνακόψει τὸν ὑψηλὸ ρυθμὸ παραγωγῆς του και ἀφετέρου γιὰ νὰ διατεθεῖ τὸ πλεόνασμα τῶν εἰσπράξεων γιὰ τὴν ἀγορὰ σιταριοῦ και τῆ συντήρηση τῶν σιταποθηκῶν (γιατὶ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. Α. Μ. ΑΝΔΡΕΑΔΗ, ὁ.π., τ. Β', σ. 266 κ.έξ.). Τὸ γεγονός μάλιστα ὅτι στὸ ἴδιο ἔγγραφο ἀναφέρονται ἄλλοι πέντε ὀφειλέτες πρὸς τὸ Δημόσιο Ταμεῖο γιὰ τὸν ἴδιο λόγο, ἐνισχύει τὴν ἀποψη ὅτι ἡ μεγάλη παραγωγή σταφίδας δημιούργησε οἰκονομικὰ προβλήματα στοὺς καλλιεργητὲς ἤδη ἀπ' τὸ τέλος τοῦ 16ου αἰ.

7. (στ. 82 - 83) ... *εἰς τον νάων τῆς Ευαγγελήστρας*. Ὁ ναὸς αὐτὸς χτίστηκε τὸ 1578 και ἀποτελέσει τὴ μητρόπολη τοῦ Κάστρου Κεφαλληνίας (γιατὶ τὸ ναὸ και τὴν ἱστορία του βλ. Ν. ΦΩΚΑ - ΚΟΣΜΕΤΑΤΟΥ, Τὸ Κάστρο Ἀγίου Γεωργίου..., σσ. 54 - 60 και 70 - 71 και ΗΛ. ΤΣΙΤΣΕΛΗ, ὁ.π., τ. Β', σ. 80).

ΚΡΙΤΩΝ Κ. ΧΡΥΣΟΧΟΪΔΗΣ